

Michał Gulczyński

Przemilczane nierówności

O problemach mężczyzn w Polsce

**Klub
Jagielloński**

Przemilczane nierówności

○ problemach mężczyzn w Polsce

Michał Gulczyński

Redakcja:
dr Marcin Kędzierski

Projekt graficzny:
Rafał Gawlikowski
Magdalena Karpińska
Magdalena Milert

Skład:
Magdalena Karpińska

ISBN 978-83-66562-15-8

Klub Jagielloński
Kraków 2021

Autor dziękuje za uwagi do pierwotnego szkicu Rafałowi Kłoskowi, Wiktorii Morawskiej i Magdzie Muter, zastrzegając, że nie ponoszą oni odpowiedzialności za opinie zawarte w raporcie.

Ten utwór jest udostępniony na licencji [Creative Commons Uznanie Autorstwa 4.0 Międzynarodowe](#) (z wyjątkiem zdjęcia widniejącego na okładce). Zachęcamy do jego przedruku i wykorzystania. Prosimy jednak o podanie linku do naszej strony.

Michał Gulczyński

Doktorant w dziedzinie polityki publicznej i administracji na Uniwersytecie Bocconiego w Mediolanie. Prowadzi badania na temat płci i demografii w polityce. Ukończył ekonomię międzynarodową i iberystkę w ramach Międzyobszarowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych i Społecznych na Uniwersytecie Warszawskim, studia wschodnioeuropejskie na Wolnym Uniwersytecie Berlińskim oraz europejskie studia interdyscyplinarne w Kolegium Europejskim w Natolinie. Twórca strony iberoamerika.com. Członek Collegium Invisibile. Zaangażowany w liczne projekty edukacyjne.

SPIS TREŚCI

7 / Słowo wstępne

10 / Wprowadzenie

15 / Edukacja

15 / Edukacja szkolna

21 / Edukacja wyższa

26 / Praca i państwo opiekuńcze

26 / Praca

29 / System emerytalny

34 / Bezdomność

36 / Zdrowie

42 / Rewolucja płci i rodzina

49 / Lokalne proporcje płci

53 / Różnice w migracjach

57 / Rekomendowane kierunki interwencji

57 / Podejście wielowymiarowe

59 / Zmniejszenie różnic w wynikach edukacji szkolnej

61 / Zmniejszenie różnic w poziomie wykształcenia

63 / Ojcostwo i stabilność rodzin

65 / Polityki zdrowotne

66 / Przyszłość pracy

68 / Bibliografia

Słowo wstępne

Dokonująca się na naszych oczach rewolucja płci spowodowała istotne przewartościowanie ról społecznych, które pełnią kobiety i mężczyźni. Za tymi zmianami idzie także rozwój gender studies, które analizują zmieniającą się rzeczywistość z punktu widzenia płci. Nie sposób nie dostrzec, że niemal cała refleksja poświęcona identyfikacji obszarów życia społecznego, w których istnieją nierówności, jest skoncentrowana na kobietach i wskazywaniu pól, w których ich pozycja nie dorównała pozycji mężczyzn. Dominująca narracja o dyskryminacji kobiet zdaje się dla wielu nie do pogodzenia z myślą, że określona grupa mężczyzn, zwłaszcza tych gorzej wykształconych i mieszkających na prowincji, może znajdować się w gorszym położeniu niż kobiety.

Mając na uwadze, że w środowisku Klubu Jagiellońskiego próbujemy ten problem sygnalizować już od kilku lat, przyszedł czas na przedstawienie „suchej”, pozbawionej ideologicznych akcentów diagnozy. Niniejszy raport jest pierwszą próbą syntetycznego zmierzenia się ze zjawiskiem gorszej pozycji mężczyzn w różnych obszarach życia społecznego – począwszy od edukacji, przez rynek pracy, ochronę zdrowia aż po system ubezpieczeń społecznych, w tym system emerytalny.

Obserwacje przedstawione w raporcie nie zostawiają złudzeń – problem gorszej pozycji części mężczyzn ma charakter strukturalny. Bez wprowadzenia istotnych zmian w polityce publicznej, szczególnie edukacji, będzie się prawdopodobnie nasilał, powodując długotrwałe, negatywne skutki społeczne. Określenie „gorsza pozycja” zamiast dyskryminacji czy wykluczenia nie jest przypadkowe. Gorsza pozycja mężczyzn nie wynika bowiem z intencjonalnej polityki, ale jest efektem złożonych procesów. Nie umniejszając ich wagi, raport powody obecnej sytuacji jedynie sygnalizuje, koncentrując się na wskazaniu nie tyle przyczyn, co istoty problemów.

W ostatnich kilkunastu miesiącach do debaty publicznej na całym świecie przebija się problem radykalizacji politycznej i społecznej części młodego pokolenia mężczyzn. W mediach coraz więcej mówi się o nowej grupie społecznej tzw. inceli, czyli mężczyzn mających trudność ze znalezieniem partnerki. Problem ten zaczyna być dyskutowany również w Polsce. Inne niepokojące zjawisko ujawniają prowadzone analizy młodych elektoratów Lewicy i Konfederacji. Pierwszy cechuje nadreprezentacja młodych kobiet, drugi – młodych mężczyzn. Jak pokazują rozmaite badania elektoratów, szczególnie zaś ujawnione po tzw. strajku kobiet przesunięcie młodych kobiet z dotychczasowych pozycji centrowych na lewicowe, w Polsce mamy do czynienia z obustronną radykalizacją postaw politycznych młodych wyborców przebiegającą przeciwstawnie, właśnie po linii podziału płciowego.

Postrzeganie wspomnianych procesów wyłącznie przez pryzmat bądź to atrakcyjności na rynku matrymonialnym, bądź to politycznej różnicy pomiędzy dwiema grupami jest jednak ogromnym uproszczeniem. Mamy do czynienia z dużo głębszymi nierównościami społeczno-ekonomicznymi dotyczącymi współcześnie części mężczyzn. Wspomniane nierówności skutkują m.in. napięciami między młodymi kobietami i mężczyznami.

Z perspektywy środowiska odwołującego się do wartości chrześcijańskich nie możemy bagatelizować kluczowego zagrożenia wynikającego z pogłębiających się nierówności, napięć i różnic. Coraz głębsza polaryzacja wartości, idei, stylu życia utrudniać będzie budowanie relacji między kobietami i mężczyznami. W efekcie stanowi zapewne dużo istotniejsze zagrożenie dla rodziny budowanej w oparciu o związek kobiety i mężczyzny niż wiele procesów cywilizacyjnych, na których koncentrują dziś swoją uwagę środowiska katolickie i konserwatywne.

Należy podkreślić, że intencją raportu jest poszerzenie perspektywy patrzenia na problemy społeczne z perspektywy płci o perspektywę mężczyzn, ale nie zawężenie jej do tego punktu widze-

nia. Raport nie ma celu pogłębiania niebezpiecznej polaryzacji płciowej, ale wręcz przeciwnie. Zmierzenie się z problemami mężczyzn może pozwolić tworzyć warunki do budowy trwalszych, głębszych i obustronnie bardziej satysfakcjonujących relacji między kobietami a mężczyznami.

Paweł Musiałek
Dyrektor Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego

dr Marcin Kędziński
Główny ekspert Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego

Wprowadzenie

Jesteśmy świadkami i uczestnikami rewolucji płci (*gender revolution*)¹. Szybkie zmiany ról społecznych i relacji między płciami są faktem. W celu zrozumienia reakcji społeczeństwa na zachodzące zmiany, a w szczególności wywoływane przez nie obawy i nadzieje, zmiany te należy analizować z różnych perspektyw: nie tylko kobiecej, ale i męskiej, a także uwzględniającej opinię przedstawicieli różnych klas społeczno-ekonomicznych. O ile bowiem częściowe porzucenie tradycyjnych ról daje szansę kobietom na awans społeczny poprzez wejście na rynek pracy lub wybranie męskich niegdyś ścieżek kariery, to już mężczyźni nie mają motywacji do wejścia w role tradycyjnie przypisywane kobietom. Co więcej, jeśli nawet uznamy te zmiany za obiektywnie słuszne i nieuniknione, to bez uwzględnienia męskiej perspektywy nie zrozumieemy konfliktu rodzącego się między płciami w młodym pokoleniu i podsycanego przez partie polityczne².

W ostatnich 30 latach zaszło w Polsce kilka zmian, które znacząco wpłynęły na różnice w przebiegu życia kobiet i mężczyzn, a w konsekwencji – na indywidualne i polityczne relacje między płciami. Najważniejszą z nich, bo silnie przyczyniającą się do pozostałych, jest powstanie dużej różnicy w formalnym wykształceniu i kluczowych umiejętnościach. Obecnie w Polsce co piąty nastolatek i „tylko” co dziesiąta nastolatka nie posiadają podstawowych kompetencji w zakresie czytania, a na 10 młodych mężczyzn z wykształceniem wyższym przypada prawie 16 kobiet (zob. rozdział „[Edukacja](#)”).

¹ Zob. np. England P., *The Gender Revolution: Uneven and Stalled*, „Gender & Society”, 2010, nr 24 (2), s. 149–166. <https://doi.org/10.1177/0891243210361475>.

² Zob. więcej: Gulczyński M., *Kogo obchodzą mężczyźni?*, „Polityka.pl”, 2019. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1793128,1,kogo-obchodza-mezczyzni.read>.

Drugą istotną zmianą jest upowszechnienie się rozwodów i opóźnienie wieku zawierania małżeństw, jak i w ogóle spadająca popularność tej instytucji wśród Polaków. Od 1990 roku liczba rozwodów na 1000 małżeństw wzrosła dwukrotnie. Jednocześnie w pierwszy związek małżeński Polki i Polacy wchodzi średnio o pięć lat później (zob. rozdział „[Rewolucja płci i rodzina](#)”). Można więc powiedzieć, że mężczyźni i kobiety częściej niż w przeszłości żyją osobno zamiast we wspólnych i trwałych gospodarstwach domowych. W rezultacie, mimo porzucania tradycyjnych ról społecznych i otwierania się męskich ścieżek kariery dla kobiet, doświadczenia życiowe i preferencje polityczne kobiet i mężczyzn coraz bardziej się różnią. Do takiej dywergencji przyczyniają się także zmiany zachodzące na rynku pracy – automatyzacja może szczególnie dotknąć słabiej wykształconych mężczyzn (zob. rozdział „[Praca i państwo opiekuńcze](#)”).

Wspomniane dwie zmiany nakładają się na istniejące już wcześniej zjawiska. Po pierwsze, podobnie jak w innych krajach postkomunistycznych, w Polsce mężczyźni żyją o około osiem lat krócej od kobiet. Mimo że różnica ta jest jedną z najwyższych na świecie, przyczyny przedwczesnego umierania mężczyzn nie budzą zainteresowania polityków. Poza oczywistą szkodą dla mężczyzn, zjawisko to może wywoływać potencjalne różnice między płciami w ocenie polityk redystrybucyjnych (zwłaszcza systemu emerytalnego), a także wystawiać wdowy na większe ryzyko ubóstwa i samotności. Przyczyny wcześniejszego zgonu wśród mężczyzn (np. nadużywanie alkoholu) mogą z kolei generować koszty w systemie ochrony zdrowia. Niezależnie od oczekiwanej długości życia, podobnie jak w innych krajach europejskich, młode kobiety znacznie częściej migrują ze wsi do miast. Oba te zjawiska powodują nierównowagę liczebną kobiet i mężczyzn w poszczególnych grupach wiekowych i lokalizacjach oraz różnicę między płciami w mobilności społecznej. Wśród młodych dorosłych mogą one utrudniać znajdowanie partnerów życiowych oraz dywergencję preferencji politycznych.

Wspomniane nierównowagi mają bezpośrednie skutki nie tylko dla dobrobytu i jakości życia jednostek, ale niosą za sobą także dotkliwie skutki społeczne. Szybko zachodzące zmiany podważają bowiem spójność społeczną, przyczyniają się do postępującego kryzysu demograficznego i znajdują odbicie w polaryzacji politycznej młodzieży.

Niniejszy raport ma dwa cele. Pierwszy z nich to spojrzenie na obecne różnice między płciami w jakości i przebiegu życia. Każdy z czterech rozdziałów – poświęconych edukacji, pracy i państwu opiekuńczemu, zdrowiu oraz szybkiej zmianie w życiu rodzinnym i migracjom – zawiera ocenę stanu obecnego i próbę identyfikacji aktualnych problemów oraz przyszłych zagrożeń. Warto podkreślić, że część z nich została już dostrzeżona przez instytucje publiczne, takie jak Główny Urząd Statystyczny, Instytut Badań Edukacyjnych, Komisja Europejska, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi czy Rzecznik Praw Dziecka. Niestety słuszne diagnozy nie doprowadziły do przyjęcia rozwiązań na miarę wyzwań.

Jedną z przyczyn braku należytej reakcji jest skupienie uwagi mediów, organizacji pozarządowych i organizacji międzynarodowych na problemie dyskryminacji kobiet. Słusznie podkreśla się ich niższe dochody, znacznie większe obciążenie nieopłacaną pracą opiekuńczą czy też mniejszą obecność w polityce i na najwyższych stanowiskach, niestety często umniejszając skalę zachodzących już zmian lub dokonując nieuprawnionych ekstrapolacji³.

³ Na przykład unijny Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn szacuje w ten sposób, że równość płci w UE nie zostanie osiągnięta przez najbliższe 60 lat, a Światowe Forum Ekonomiczne – że na osiągnięcie równości płci na świecie będzie trzeba czekać co najmniej 99,5 roku.

EIGE, *Gender Equality Index 2020: Can we wait 60 more years?*, 2020. <https://eige.europa.eu/news/gender-equality-index-2020-can-we-wait-60-more-years>.

World Economic Forum, *Global Gender Gap Report 2020*, 2019. <https://www.weforum.org/reports/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality>.

Trzeba mieć przy tym świadomość, że do politycznej aktywizacji młodych kobiet i wzmocnienia dyskusji o ich problemach w Polsce niewątpliwie przyczyniło się niedawne wykorzystanie Trybunału Konstytucyjnego do ograniczenia dostępu do aborcji.

Tak jak wspomniane wyżej problemy analizuje się *stricto* z perspektywy kobiecej, to na omówione w niniejszym raporcie problemy dotyczące przede wszystkim mężczyzn nie patrzy się już przez pryzmat płci. Co prawda publiczne zainteresowanie wzbudzają od niedawna „incele” (od ang. *involuntary celibate*), czyli mężczyźni żyjący w mimowolnym celibacie⁴, ale problemy opisywane przez grupy internautów (a zwłaszcza ich emocje i zachowania) nie są jednak reprezentatywne dla polskich mężczyzn. Choćby z tego powodu problemy mężczyzn wynikające z ich płci nie powinny być redukowane wyłącznie do problemów seksualnych czy matrymonialnych.

Z tej obserwacji wypływa drugi cel raportu, którym jest rozpoczęcie debaty o tym, jak już w najbliższej przyszłości kształtować się będą stosunki między płciami oraz zaproponowanie możliwych kierunków interwencji publicznej. Dlatego też ostatnia część raportu zawiera propozycje zmian w zakresie polityki edukacyjnej, polityki rodzinnej (w tym działań na rzecz wsparcia ojcostwa i stabilności rodziny), polityki ochrony zdrowia, polityki rynku pracy czy wreszcie szeroko rozumianej polityki regionalnej.

⁴ Wieczorkiewicz P., *Jak zdradziłam sprawę feministyczną i przeszłam na stronę inceli*, „Krytyka Polityczna”, 2021. <https://krytykapolityczna.pl/kraj/incele-i-przegrywi-cierpia-patrycja-wieczorkiewicz/>.

Piekutowski J., *Ratujmy inceli. Przed ich własną ideologią*, „Nowa Konfederacja”, 2021. <https://nowakonfederacja.pl/ratujmy-inceli-przed-ich-wlasna-ideologia/>.

Kozieł H., *Skąd się biorą incele?*, „Plus Minus”, 2021. <https://www.rp.pl/Plus-Minus/308139986-Skad-sie-biora-incele.html>.

Ogólnym wnioskiem płynącym z raportu jest konieczność przyjęcia kompleksowego, wielowymiarowego (interseksjonalnego) podejścia do polityki publicznej w tym obszarze, nieograniczającego się do prostych różnic między „przeciętnymi” kobietami i mężczyznami, lecz uwzględniającego płeć bez oderwania od takich czynników jak wykształcenie, zawód, wiek czy miejsce zamieszkania. Warto na koniec zaznaczyć, że skala przedstawionych problemów i narastająca polaryzacja polityczna skłania do przeprowadzenia w jak najbliższej przyszłości o wiele dokładniejszych badań nad perspektywami młodzieży w Polsce, ze szczególnym naciskiem na różnice między płciami.

Edukacja

Pierwszym problemem o długoterminowych skutkach są powstałe w ostatnich 30 latach trwałe różnice w wykształceniu kobiet i mężczyzn. Wyższy poziom wykształcenia przekłada się na lepsze zarobki⁵, awans społeczny⁶, szeroko pojętą socjalizację (wpływającą m.in. na poglądy⁷ i aktywność polityczną⁸), zdrowie⁹ czy długość życia¹⁰. Różnice w wykształceniu mogą więc skutkować powstaniem lub pogłębieniem się wielu innych niekorzystnych dla mężczyzn różnic omówionych bardziej szczegółowo w następujących rozdziałach.

Edukacja szkolna

Różnice w wynikach w nauce pojawiają się już w szkole. Chłopcy osiągają w większości porównywalne z dziewczynkami rezultaty,

⁵ Psacharopoulos G., Patrinos H.A., *Returns to investment in education: a decennial review of the global literature*, „Education Economics”, 2018, nr 26 (5), s. 445–458. <https://doi.org/10.1080/09645292.2018.1484426>.

⁶ Breen R., *Education and intergenerational social mobility in the US and four European countries*, „Oxford Review of Economic Policy”, nr 35 (3), 2019, s. 445–466. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grz013>.

⁷ Cavaille C., Marshall, J., *Education and Anti-Immigration Attitudes: Evidence from Compulsory Schooling Reforms across Western Europe*, „American Political Science Review”, 2019, nr 113 (1), 254–263. <https://doi.org/10.1017/S0003055418000588>.

⁸ Persson, M., *Education and Political Participation*, „British Journal of Political Science”, 2013, nr 45 (3), s. 689–703. <https://doi.org/10.1017/s0007123413000409>.

⁹ Hamad R., Elser H., Tran D.C., Rehkopf D.H., Goodman S.N., *How and why studies disagree about the effects of education on health: A systematic review and meta-analysis of studies of compulsory schooling laws*, „Social Science & Medicine”, 2018, nr 212, s. 168–178. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.07.016>.

¹⁰ Byhoff E., Hamati M.C., Power R. et al. *Increasing educational attainment and mortality reduction: a systematic review and taxonomy*, „BMC Public Health”, 2017, nr 719. <https://doi.org/10.1186/s12889-017-4754-1>.

ale wypadają znacznie gorzej w testach sprawdzających umiejętność czytania ze zrozumieniem. Zdobywają oni średnio o 10 p.p. mniej na egzaminie ósmoklasisty z języka polskiego i o 6 p.p. mniej na egzaminie maturalnym z języka polskiego (poziom podstawowy) od swoich rówieśniczek¹¹. Nie jest to co prawda zjawisko wyjątkowe – dziewczynki osiągają lepsze wyniki z czytania w testach PISA (i podobnych) we wszystkich badanych krajach. W Polsce różnica jest jednak większa niż średnia w OECD i dotyczy szczególnie słabszych uczniów. Podczas gdy różnica między średnimi wynikami chłopców i dziewcząt wynosi 33 punkty (w OECD: 30), w pierwszym decylu jest to aż 46 punktów (w OECD: 42), a w ostatnim – 22 punkty (w OECD: 18). Jeszcze wyraźniej widać różnicę w przypadku odsetka osób nieosiągających minimalnego poziomu na teście z czytania – dotyczy to 10% dziewczynek i aż 20% chłopców (w OECD odpowiednio: 18% i 28%)¹². Funkcjonalny analfabetyzm może się przekładać na inne wyniki w nauce, ale przede wszystkim – na dalsze życie zawodowe i funkcjonowanie w społeczeństwie¹³.

¹¹ Do roku 2019:

GUS, *Średnie wyniki uczniów na egzaminie ósmoklasisty*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/srednie-wyniki-uczniow-na-egzaminie-osmoklasisty,18,1.html>
GUS, *Średnie wyniki egzaminu maturalnego*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/srednie-wyniki-egzaminu-maturalnego,17,1.html>

Dla roku 2020:

CKE, *Osiągnięcia uczniów kończących VIII klasę szkoły podstawowej. Sprawozdanie za rok 2020*, 2020. https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_OSMOKLASISTY/Informacje_o_wynikach/2020/sprawozdania/E8_1%C4%99zyk%20polski_sprawozdanie.pdf.

¹² OECD, PISA 2018, *Annex B1, Results for countries and economies*. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/79c489df-en.pdf?expires=1599261600&id=id&accname=guest&checksum=0A9F5E3FA9463A2C1A9A1F08CF62E1C5>

¹³ Różnice w czytelnictwie trwają także w dorosłym życiu – co najmniej 5 książek rocznie czyta 33% kobiet i 21% mężczyzn przy średniej UE 42% i 31%. GUS, *Życie kobiet i mężczyzn w Europie*, 2018. <https://stat.gov.pl/kobiety-i-mezczyzni-w-europie/bloc-3b.html?lang=pl> (dane dla 2013 r.).

To jednak nie koniec różnic. Chłopcy ponad 2,5-krotnie częściej powtarzają klasę. Na tle innych krajów OECD młodzi mężczyźni w Polsce wyjątkowo często zgadzają się ze stwierdzeniem, że „szkoła była stratą czasu”, a rzadko zgadzają się ze stwierdzeniem, że „staranie się w szkole jest ważne”¹⁴. Ponadto chłopcy znacznie częściej niż dziewczynki opuszczają lekcje i spóźniają się do szkoły. Nie jest też wykluczone, że – podobnie jak w innych krajach – chłopcy są gorzej od dziewcząt oceniani przez swoich nauczycieli (niezależnie od płci), niż wynikałoby z ich wyników osiągniętych w standaryzowanych testach¹⁵, choć w tym zakresie nie dysponujemy wynikami polskich badań.

Opisane wyżej wyniki, postawy i doświadczenia w szkole przekładają się na różnice między płciami w formalnym wykształceniu. W 1997 roku odsetek kobiet w wieku produkcyjnym bez wykształcenia średniego przewyższał odsetek mężczyzn o 2,7 p.p.

¹⁴ Tylko 71% 15-letnich chłopców nie zgadza się ze stwierdzeniem, że „szkoła była stratą czasu” w porównaniu do 87% dziewczynek (w OECD odpowiednio: 84% i 92% – w Polsce uczniowie mają więc częściej poczucie, że szkoła to strata czasu; różnica między płciami jest tu największa w OECD). Różnica między płciami jest też szczególnie duża w zgadzaniu się ze stwierdzeniem „staranie się w szkole jest ważne” (w Polsce chłopcy – 77%, dziewczynki – 87%, w OECD: 91% i 96%).

OECD, *GPS Education*. <https://gpseducation.oecd.org/IndicatorExplorer>. W tym PISA 2012: „school has been a waste of time” i „trying hard at school is important”.

OECD, *Reporting tables, PISA for Development 2015*. https://www.oecd.org/pisa/pisa-for-development/database/PISA_D_school_based_assessment_Report_Tables_FINAL.xlsx

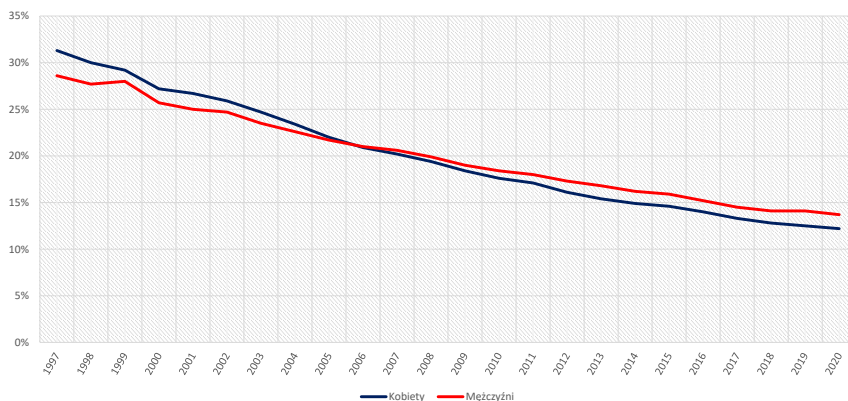
¹⁵ Dla Finlandii: Krkovic K., Greiff S., Kupiainen S., Vainikainen M.-P., Hautamäki J., *Teacher Evaluation of Student Ability: What Roles Do Teacher Gender, Student Gender, and Their Interaction Play?*, „Educational Research”, 2014, nr 56 (2), s. 244–257. <https://doi.org/10.1080/00131881.2014.898909>.

Dla Francji: Terrier C., *Boys Lag Behind: How Teachers' Gender Biases Affect Student Achievement*, 2016, „SSRN Scholarly Paper”, ID 2868309. Rochester, NY: Social Science Research Network. <https://papers.ssrn.com/abstract=2868309>.

Nie znaleziono z kolei podobnych efektów w Szwecji: Hinnerich B.T., Höglin E., Johannesson M. *Are Boys Discriminated in Swedish High Schools?*, „Economics of Education Review”, 2011, nr 30 (4), s. 682–690. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2011.02.007>.

Obecnie różnica ta wynosi 1,5 p.p. na korzyść kobiet (rysunek 1), co wynika wprost z faktu, że co roku około 20% więcej kobiet niż mężczyzn zdaje maturę¹⁶.

Rysunek 1. Odsetek populacji w wieku 15-64 lat z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym w latach 1997-2020

Źródło danych: Eurostat, *Population by educational attainment level, sex and age (%) – main indicators, edat_lfse_03* (poziom ISCED 0-2).

Poszukując źródeł takiego stanu rzeczy, za jedną z najczęściej wymienianych potencjalnych przyczyn słabszych wyników chłopców wskazywana jest feminizacja zawodu nauczyciela. W Polsce kobiety stanowią aż 98% nauczycieli przedszkolnych, 83% nauczycieli w szkołach podstawowych, 69% nauczycieli w szkołach średnich oraz 45% nauczycieli akademickich¹⁷. Jak pokazują badania, brak nauczycieli płci męskiej może negatywnie odbijać się na wynikach

¹⁶ GUS, *Liczba osób, które przystąpiły/zdały egzamin maturalny*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/liczba-osob-ktore-przystapilyzdaly-egzamin-maturalny,15,1.html>.

¹⁷ OECD, *Distribution of teachers by age and gender*. https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=FAG_PERS_SHARE_AGE&lang=en.

chłopców w nauce¹⁸. Według niektórych autorów nauczyciele tej samej płci lepiej utrzymują uwagę uczniów oraz stanowią dla nich wzór do naśladowania. Dopasowanie pod względem płci mogłoby zatem znacząco zmniejszyć różnice w wynikach między dziewczętami a chłopcami. Obserwacje te potwierdzają zresztą inne badania, które sugerują, że dziewczęta osiągają lepsze wyniki, gdy są uczone przez kobiety. Nauczycielki mogą być dla nich bowiem wzorem do naśladowania, zwłaszcza w przedmiotach ścisłych¹⁹. Można zatem przez analogię założyć, że możliwy jest podobny, pozytywny wpływ nauczycieli-mężczyzn przedmiotów humanistycznych na wyniki i zachowania chłopców.

Przywołując badania, należy jednak pamiętać, że ich wyniki w dużej mierze zależą od kontekstu, m.in. kultury oraz skali problemów w danym kraju. W polskich domach dzieci są wychowywane bardziej

¹⁸ Zob. np.: Dee T.S., *Teachers and the Gender Gaps in Student Achievement*, „Journal of Human Resources”, 2007, nr XLII (3), s. 528–554. <https://doi.org/10.3368/jhr.XLII.3.528>.

Ammermueller A., Dolton P. *Pupil-Teacher Gender Interaction Effects on Scholastic Outcomes in England and the USA*, „SSRN Scholarly Paper”, 2006, nr 927689. <https://doi.org/10.2139/ssrn.927689>.

Istnieją też badania niewykazujące wpływu zgodności płci nauczyciela i ucznia na wyniki w nauce: Cho I., *The Effect of Teacher-Student Gender Matching: Evidence from OECD Countries*, „Economics of Education Review”, 2012, nr 31 (3), s. 54–67. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2012.02.002>.

Helbig M., *Boys Do Not Benefit from Male Teachers in Their Reading and Mathematics Skills: Empirical Evidence from 21 European Union and OECD Countries*, „British Journal of Sociology of Education”, 2012, nr 33 (5), s. 661–677. <https://doi.org/10.1080/01425692.2012.674782>.

¹⁹ Dla Chin: Gong J., Lu Y., Song H. *The Effect of Teacher Gender on Students' Academic and Noncognitive Outcomes*, „Journal of Labor Economics”, 2018, nr 36 (3), s. 743–778. <https://doi.org/10.1086/696203>.

Dla Chile: Paredes V., *A Teacher like Me or a Student like Me? Role Model versus Teacher Bias Effect*, „Economics of Education Review”, 2014, nr 39, s. 38–49. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2013.12.001>.

przez matki i babcie niż ojców i dziadków²⁰, a w przedszkolach i szkołach są uczone głównie przez kobiety. W rezultacie mogą mieć trudności ze znalezieniem inspirujących męskich wzorców. Mężczyźni wśród nauczycieli (i trenerów) mogą służyć chłopcom przykładem i w takich przypadkach stosunkowo często stają się dla nich autorytetami²¹. Warto podkreślić, że z uwagi na powyższe argumenty zwiększenie liczby mężczyzn wśród nauczycieli znajduje poparcie tak wśród osób skupiających się na problemach chłopców, jak i wśród szeroko rozumianych środowisk feministycznych.

Drugą potencjalną przyczyną gorszych wyników i bardziej negatywnego nastawienia chłopców do szkoły jest szczególnie niedostosowanie polskiego systemu edukacji do ich potrzeb i oczekiwań. Jakkolwiek popularna teza, że chłopcy uczą się w wyraźnie inny sposób niż dziewczęta, nie została jednoznacznie potwierdzona naukowo²², skala różnic w wynikach chłopców i dziewczynek może zostać ograniczona przez

²⁰ Mimo rosnącego udziału mężczyzn w opiece nad dziećmi, nie ulega wątpliwości, że to kobiety w Polsce spędzają wyraźnie więcej czasu na opiece nad dziećmi niż mężczyźni. Zob. np.: Włodarczyk, J., *Być tatą. Wyniki badania polskich ojców*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, 2014, nr 13 (3). <https://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/12>.

CBOS, *Kobiety i mężczyźni w domu*, Komunikat z badań nr 127/2018. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_127_18.PDF.

Zachorowska-Mazurkiewicz A., *Podział pracy odpłatnej i nieodpłatnej między kobiety a mężczyzn: teoria, stan i perspektywy*, „Kobieta i Biznes / Women and Business”, 2020, nr 1-4, s. 2-9. https://ssl-kolegia.sgh.waw.pl/pl/KGS/publikacje/Documents/Podzial_pracy_odplatnej_i_nieodplatnej_miedzy_kobiety_a_m%C4%99%C5%Bcczyn.pdf.

²¹ Grzelak Sz., *Rola ojca w zapobieganiu zachowaniom ryzykownym oraz problemom dzieci i młodzieży. Wyniki badań i rekomendacje*, w: „Rola ojca i postawy Polaków wobec ojcostwa w świetle badań społecznych”, „Opinie i ekspertyzy”, 2013, nr 211, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji.

McGrath K., Sinclair M., *More Male Primary-School Teachers? Social Benefits for Boys and Girls*, „Gender and Education”, 2013, nr 25 (5), s. 531-547. <https://doi.org/10.1080/09540253.2013.796342>.

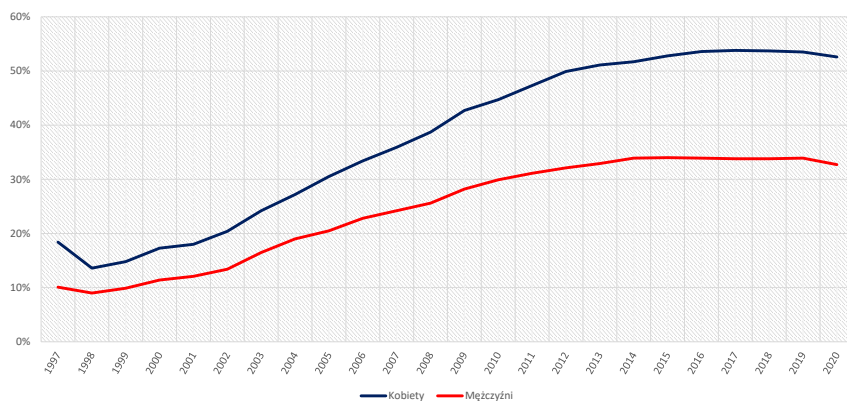
²² Eliot L., *Single-Sex Education and the Brain*, „Sex Roles”, 2013, nr 69 (7), s. 363-381. <https://doi.org/10.1007/s11199-011-0037-y>.

odpowiednie interwencje²³, takie jak urozmaicenie metod nauczania, nauczanie zróżnicowane ze względu na płeć (czyli odejście od koedukacji), dostosowanie kanonu lektur, zaangażowanie trenerów sportowych do promocji czytania czy wprowadzenie w szkołach grup jednopłciowych (zob. [Rekomendowane kierunki interwencji](#)).

Edukacja wyższa

W ostatnich trzech dekadach wraz z upowszechnieniem dostępu do edukacji wyższej powstała w Polsce ogromna różnica między płciami. Jeszcze w 1998 roku odsetek kobiet i mężczyzn posiadających wykształcenie wyższe był prawie równy. Obecnie 52,6% kobiet w wieku 25-34 lat ma wykształcenie wyższe wobec 32,7% wśród mężczyzn (rysunek 2), a w wieku produkcyjnym – 34,5% kobiet wobec 23,4% mężczyzn (rysunek 3). Oznacza to, że na 100 młodych mężczyzn z wykształceniem wyższym przypada prawie 156 kobiet.

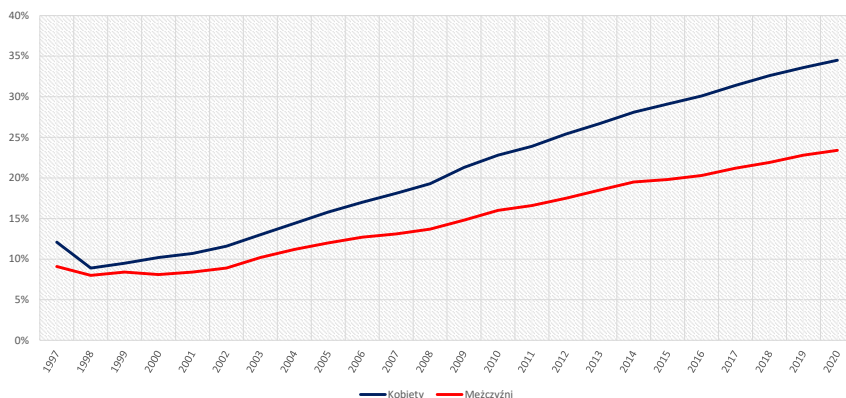
Rysunek 2. Odsetek kobiet i mężczyzn w wieku 25-34 lat z wykształceniem wyższym w latach 1997-2020

Źródło danych: Eurostat, *Population by educational attainment level, sex and age (%) – main indicators*, edat_lfse_03 (poziom ISCED 5-8).

²³ Różnice w zachowaniach mogą oczywiście wynikać także z norm kulturowych (np. norm męskości). Trudno jednak wykazać, że problem leży właśnie po stronie odbiorców edukacji (trudnej do zmodyfikowania przez polityków), a nie po stronie podaży (kontrolowanej przez instytucje państwa).

Rysunek 3. Odsetek kobiet i mężczyzn w wieku 15-64 lat z wyższym wykształceniem w latach 1997-2020

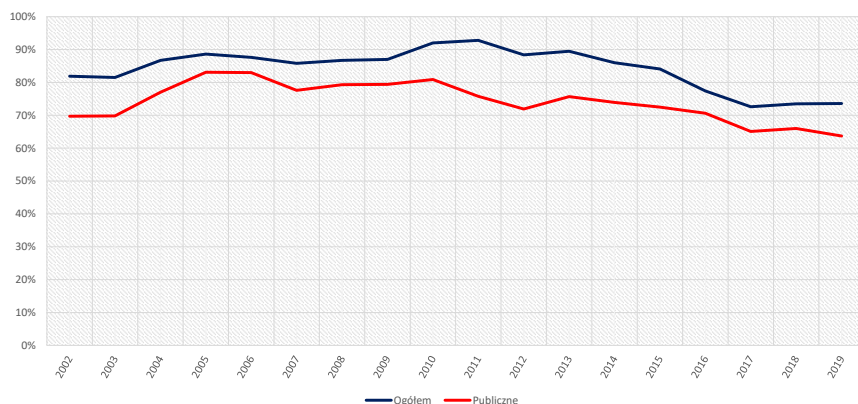
Źródło danych: Eurostat, *Population by educational attainment level, sex and age (%) – main indicators, edat_lfse_03* (poziom ISCED 5-8).

Jak widać po liczbie absolwentów i absolwentek studiów wyższych, różnica ta szybko się powiększa. Co roku ponad 70% (w latach 2010-11 nawet ponad 90%) więcej kobiet niż mężczyzn kończy studia wyższe (rysunek 4). Co istotne, różnica jest znacznie mniejsza wśród osób studiujących – w roku akademickim 2018/19 liczba studentek przewyższała liczbę studentów o 38%. Należy więc zastanowić się, dlaczego tak wielu mężczyzn podejmujących studia nie kończy ich – w przeciwieństwie do ich koleżanek²⁴. Częściowo wynika to z pewnością z większych wymogów formalnych w zawodach sfeminizowanych (jak na przykład nauczycielka czy pielęgniarka) i lepszych możliwości podjęcia atrakcyjnej pracy już w trakcie studiów w zawodach zmaskulinizowanych (jak informatyk). Nie oznacza to jednak, że brak wykształcenia nie ma negatywnego wpływu na późniejsze życie mężczyzn. Obecne możliwości

²⁴ GUS, *Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2018/2019*. https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20182019-wyniki-wstepne_8_6.html.

podjęcia pracy mogą nie przekładać się na późniejszą sytuację na rynku pracy, zwłaszcza wobec szybko zachodzących zmian technologicznych (zob. rozdział „Praca i państwo opiekuńcze”).

Rysunek 4. Przewaga procentowa liczby absolwentek nad liczbą absolwentów w latach 2002-2019 ogółem i na uczelniach publicznych

Źródło danych: GUS, Bank Danych Lokalnych (BDL), *Szkolnictwo wyższe, studenci i absolwenci wg form własności uczelni, płci*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/temat>.

Przepaść między płaciami w liczbie zdobywanych dyplomów przekłada się na istotną różnicę w szansach na awans edukacyjny. Studia kończy tylko 13% mężczyzn, których żadne z rodziców nie ukończyło studiów wyższych, i 28% mężczyzn, których jedno z rodziców ukończyło studia wyższe. Wśród kobiet odsetki te wynoszą odpowiednio 17% i 41%. Różnica nie jest tak duża wśród osób, których oboje rodzice mają wykształcenie wyższe (odpowiednio 77% mężczyzn i 83% kobiet kończy studia)²⁵. Może to wynikać z różnic w strategiach inwestycyjnych rodziców (czy też ich ocze-

²⁵ OECD, *Intergenerational mobility in education (age 25-44)*, dane dla 2012 r. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EAG_MOB#.

kiwań wobec dzieci): podczas gdy synowie dziedziczą gospodarstwo rolne lub rodzinną firmę, córki częściej idą na studia, co zwiększa ich mobilność społeczną²⁶.

Choć część przewagi liczebnej kobiet wśród absolwentów może być wyjaśniona wyraźną nadreprezentacją kobiet studiujących na prywatnych uczelniach, to jednak również uczelnie publiczne kończy aż o ok. 65% więcej kobiet niż mężczyzn (rysunek 4). Panuje co prawda przekonanie, że mężczyźni wybierają bardziej perspektywiczne finansowo kierunki studiów, ale dane z rynku pracy pokazują, że różnica płac między płciami już teraz nie jest znaczna. Co więcej, nie wszędzie jest ona na korzyść mężczyzn (zob. rozdział „[Praca i państwo opiekuńcze](#)”). Niezależnie jednak od korzyści materialnych, studia same w sobie stanowią okres socjalizacji odbijającej się na klasie społecznej, szansach na znalezienie partnera/założenie rodziny, miejscu zamieszkania (zob. rozdział „[Rewolucja płci i rodzina](#)”) i poglądach politycznych.

Różnice te przekładają się także na nierówny dostęp do międzynarodowych doświadczeń edukacyjnych. W celach edukacyjnych emigruje więcej Polek niż Polaków²⁷. Ponad proporcjonalnie dużo studentek uczestniczy również w programie Erasmus – 70% jego uczestników z Polski to kobiety²⁸. Nie jest to zresztą wyłącznie nasz problem. Badania przeprowadzone w Niemczech pokazują, że kobiety znacznie częściej biorą udział w międzynarodowo-

²⁶ Breen R., Luijckx R., Müller W., Pollak R., *Long-term Trends in Educational Inequality in Europe: Class Inequalities and Gender Differences*, „European Sociological Review”, 2010, nr 26 (1), s. 31–48.

²⁷ Grabowska I., Kotowska I.E., Panek, T. *Warunki życia gospodarstw domowych. Edukacja. Diagnoza Społeczna 2015*, Warunki i Jakość Życia Polaków – Raport, „Contemporary Economics”, 2015, nr 9 (4), s. 104. <https://doi.org/10.5709/ce.1897-9254.183>.

²⁸ Böttcher L., Araújo N.A.M., Nagler J., Mendes J.F.F., Helbing D., Herrmann H.J., *Gender Gap in the ERASMUS Mobility Program*, „PLoS ONE”, 2016, nr 11 (2). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0149514>.

wych wymianach zwłaszcza akademickich, ale także szkolnych²⁹. W czasie, gdy jedną z głównych osi politycznego sporu jest stosunek do globalizacji³⁰, taka różnica doświadczeń może pogłębiać dywergencję preferencji politycznych kobiet i mężczyzn.

Dla pełniejszego obrazu należy dodać, że różnice między kobietami i mężczyznami w liczbie uzyskanych dyplomów studiów I oraz II stopnia wciąż nie przekładają się proporcjonalnie na odsetek kobiet wybierających studia doktoranckie i karierę naukową, choć i tak stanowią już one nieznaczną większość. Także w tym obszarze jesteśmy świadkami dynamicznych zmian na korzyść kobiet. W 2018 roku już 49,6% przyznanych stopni doktora habilitowanego i 53,5% przyznanych stopni doktora dotyczyło kobiet. Kobiety stanowią 54,8% uczestników studiów doktoranckich i otwały 54,3% przewodów doktorskich³¹. Wraz z wymianą pokoleń szybko zwiększa się udział kobiet wśród doktorów habilitowanych – z 32,5% w 2012 roku do 40,3% w 2019 roku – i profesorów – z 21,8% do 25,5% w tym samym okresie³².

²⁹ Badanie dla Niemiec: Becker H., Thimmel A. (red.), *Access Study on international youth exchange. Results of the research project*. https://www.zugangsstudie.de/wp-content/uploads/2020/05/Zugangsstudie_en_web.pdf

³⁰ Zob. np.: Hooghe L., Marks G., *Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage*, „Journal of European Public Policy”, 2018, nr 25 (1), s. 109–135. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1310279>.

³¹ GUS, *Szkoły wyższe i ich finanse w 2018 roku*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoly-wyzsze-i-ich-finanse-w-2018-roku,2,15.html>.

³² RAD-ON, *Kadra uczelni*. <https://radon.nauka.gov.pl/raporty/Kadra2019>.

Praca i państwo opiekuńcze

Praca

Stale rosnąca różnica w wynikach edukacyjnych i poziomie wykształcenia może skutkować podobnymi różnicami na rynku pracy. Będą one znaczące zwłaszcza w gospodarce opartej na wiedzy i zaawansowanych technologiach, do której Polska aspiruje. Sytuacja zawodowa wpływa z kolei na preferencje dotyczące redystrybucji i zabezpieczeń socjalnych omówionych w następnym podrozdziale.

O ile w 2014 roku przeciętne wynagrodzenie godzinowe brutto kobiet było wyższe tylko w woj. podlaskim³³, w 2016 roku sytuację taką odnotowano już w sześciu województwach: kujawsko-pomorskim, lubelskim, podkarpackim, podlaskim, świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim³⁴. W woj. podlaskim różnica w stawce godzinowej na korzyść kobiet może sięgać nawet 17%³⁵. Nawet jeśli część tego zjawiska spowodowana jest szarą strefą i płaceniem „pod stołem”, nie jest to rozwiązaniem korzystnym dla mężczyzn z perspektywy poziomu ich bezpieczeństwa socjalnego. Jednocześnie wciąż we wszystkich województwach to mężczyźni zarabiają więcej – ich przewaga wynika jednak w głównej mierze z większej liczby przepracowanych godzin.

Należy zastanowić się, czy różnice w efektywności (wynagrodzeniu za godzinę), a tym samym zarobkach kobiet i mężczyzn, nie będą rosnąć

³³ GUS, *Różnice w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn w Polsce (stan w 2014 r.)*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/roznicze-w-wynagrodzeniach-kobiet-i-mezczyzn-w-polsce-2014-12,1.html>.

³⁴ GUS, *Różnice w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn w Polsce (stan w 2016 r.)*, Bydgoszcz 2018. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/roznicze-w-wynagrodzeniach-kobiet-i-mezczyzn-w-polsce-w-2016-r-12,2.html>.

³⁵ Śliwicki, D., *Szacunki luki płacowej w Polsce w ujęciu regionalnym*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr 4 (88). http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.hdl_11320_6238.

na niekorzyść mężczyzn wraz z zaawansowaniem gospodarki i redukcją zatrudnienia w branżach takich jak transport i logistyka czy montaż samochodów. Skutki globalizacji i automatyzacji mogą bowiem dotyczyć zwłaszcza mniej wykwalifikowanych pracowników w sektorach zdominowanych przez mężczyzn³⁶. Warto zauważyć, że już teraz w niektórych z nich – jak budownictwo czy transport – kobiety zarabiają przeciętnie więcej (w związku z różnicą zajmowanych stanowisk)³⁷.

Postępująca automatyzacja może mieć szczególnie negatywny wpływ na szanse zawodowe mężczyzn, zwłaszcza tych gorzej wykształconych³⁸.

³⁶ Anelli M., Giuntella O., Stella L., *Robots, Labor Markets, and Family Behavior*, „IZA Discussion Paper”, 2019, nr 12820. <http://ftp.iza.org/dp12820.pdf>.

Autor D., Dorn D., Hanson G., *When Work Disappears: Manufacturing Decline and the Falling Marriage Market Value of Young Men*, „American Economic Review: Insights”, 2019, nr 1 (2), s. 161–178. <https://doi.org/10.1257/aeri.20180010>.

³⁷ GUS, *Kobiety i mężczyźni na rynku pracy, Warszawa 2018*, s. 17. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/opracowania/kobiety-i-mezczyzni-na-ryнку-pracy-2018.1.7.html>.

PARP, *Analiza luki zatrudnienia oraz wynagrodzeń kobiet i mężczyzn, Warszawa 2020*, s. 30. https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/Raport-Analiza-luki-zatrudnienia-oraz-wynagrodzenia_8_05_2020_2.pdf.

Według wcześniejszych badań, różnica płac była korzystna dla kobiet tylko w sektorze budownictwa, zob.: Magda I., Tyrowicz J., van der Velde L. *Nierówności płacowe kobiet i mężczyzn. Pomiar, trendy, wyjaśnienia*, Instytut Badań Strukturalnych, 2015, s. 14. https://ibs.org.pl/app/uploads/2016/05/IBS_Nierownosc_Placowa_raport.pdf.

³⁸ Według Kral et al. 41% miejsc pracy zajmowanych przez mężczyzn i 25% miejsc pracy zajmowanych przez kobiety w Polsce może zostać zautomatyzowanych przy wykorzystaniu obecnie istniejących technologii.

Kral P., Janoskova K., Podhorska I., Pera A., Neguritã O., *The Automatability of Male and Female Jobs: Technological Unemployment, Skill Shift, and Precarious Work*, „Journal of Research in Gender Studies”, 2019, nr 9 (1), s. 146–172.

Zob. też: Pouliakas K., *Determinants of Automation Risk in the EU Labour Market: A Skills-Needs Approach*, „IZA Discussion Paper”, 2018, nr 11829. <https://ssrn.com/abstract=3253487>.

Muro M., Maxim R., Whiton J., *Automation and Artificial Intelligence. How machines are affecting people and places*, Metropolitan Policy Programme at Brookings, 2019. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/01/2019.01_BrookingsMetro_Automation-AL_Report_Muro-Maxim-Whiton-FINAL-version.pdf.

Czas wejścia tych zmian w życie oraz ich skala są jednak trudne do przewidzenia, co bardzo utrudnia tworzenie prognoz opisujących wysokość przyszłych zarobków. W rezultacie młodzi mężczyźni, zwłaszcza ci rezygnujący z nauki oraz dyplomów i wykonujący pracę nie wymagającą wysokich kwalifikacji, mogą podejmować nieoptymalne w perspektywie długookresowej decyzje edukacyjne, nawet jeśli dziś szybsze wejście na rynek pracy wydaje się im opłacalne.

Debata publiczna toczy się obecnie wokół ułatwienia kobietom dostępu do wysokich stanowisk, co z definicji jest problemem elitarnym³⁹. Ogółem kobiety stanowią już 48,4% pracowników na stanowiskach kierowniczych⁴⁰, co jest trzecim wynikiem w UE, chociaż trzeba dodać, że wciąż nie przekłada się to na podobny odsetek kobiet na najwyższych stanowiskach i członkostwo w zarządach. Popularne rozwiązania (jak na przykład kwoty płci w zarządach i radach nadzorczych) mogą prowadzić do dyskryminacji mężczyzn przy zatrudnianiu lub ustalaniu płac – na wysokich szczeblach lub w niektórych zawodach kobiety mogą być bardziej atrakcyjne dla pracodawców ze względu na chęć lub wymóg osiągnięcia wyznaczonych celów związanych z liczbowym stosunkiem reprezentantów obu płci⁴¹.

³⁹ Skupianie się na równości reprezentacji na stanowiskach jest krytykowane również z pozycji feministycznych, zob. Finlayson L., *The Third Shift: The Politics of Representation and the Psychological Turn*, „Signs: Journal of Women in Culture and Society”, 2018, nr 43 (4), s. 775–795.

⁴⁰ Eurostat, *Employees by sex, age and occupation*, lfsa_eegais (rok 2019, grupa wiekowa 15+).

Eurostat, komunikat prasowy z 6 marca 2020. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10474926/3-06032020-AP-EN.pdf/763901be-81b7-ecd6-534e-8a2b83e82934>.

⁴¹ Williams W.M., Ceci S.J., *National Hiring Experiments Reveal 2:1 Faculty Preference for Women on STEM Tenure Track*, „Proceedings of the National Academy of Sciences”, 2015. <https://doi.org/10.1073/pnas.1418878112>.

Leslie L.M., Manchester C.F., Dahm P.C., *Why and When Does the Gender Gap Reverse? Diversity Goals and the Pay Premium for High Potential Women*, „Academy of Management Journal”, 2017, nr 60, s. 402–432. <https://doi.org/10.5465/amj.2015.0195>.

Z drugiej strony, niemal zupełnie poza zainteresowaniem opinii publicznej znajdują się bardziej powszechne różnice w warunkach pracy dotyczące zwłaszcza pracowników fizycznych. Choć udział wypadków przy pracy mężczyzn zmniejsza się z roku na rok, w 2019 roku wynosił on wciąż 62% z 83 tys.⁴². Wypadki śmiertelne dotyczą niemal wyłącznie mężczyzn, a ciężkie w ponad 85%⁴³.

System emerytalny

Różnice w aktywności zawodowej, zarobkach, długości życia oraz konstrukcji systemu emerytalnego powodują, że z punktu widzenia mężczyzny system emerytalny jest znacząco mniej korzystny niż z punktu widzenia kobiety. Można pokusić się o stwierdzenie, że polski system emerytalny opiera się na redystrybucji od mężczyzn do kobiet, a bardziej obrazowo można by go określić podatkiem od płci. Wartość oczekiwana uczestnictwa w systemie emerytalnym (bilans wpłat i oczekiwanych wypłat) jest bowiem dla kobiet bliska zeru, podczas gdy mężczyzna o przeciętnych zarobkach może oczekiwać straty niemal 200 tys. zł (tabela 1)⁴⁴. Składa się na to kilka czynników:

1. wcześniejsze podejmowanie pracy przez mężczyzn (związane także z wcześniejszym kończeniem edukacji);

⁴² GUS, *Wypadki przy pracy w 2019 r. – dane wstępne*. https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/warunki-pracy-wypadki-przy-pracy/wypadki-przy-pracy-w-2019-roku-dane-wstepne_3_38.html.

⁴³ Należy to interpretować jako poprawę bezpieczeństwa pracy mężczyzn postępującą przez ostatnie 20 lat. Liczba wypadków wśród kobiet na 1000 zatrudnionych jest mniej więcej stała, a wśród mężczyzn spada. Konwergencja liczby (!) wypadków nastąpiła w latach 2005-2014 przez spadek wśród mężczyzn i wzrost wśród kobiet (wynikający z większej liczby zatrudnionych kobiet). W 2014 roku wypadków śmiertelnych było 250 wśród mężczyzn i 13 wśród kobiet, a ciężkich odpowiednio 470 i 60.

CIOP, *Wypadki przy pracy*. https://www.ciop.pl/CIOPortalWAR/file/78476/WPP_tab_02.pdf.

⁴⁴ Podane obliczenia należy traktować wyłącznie jako uproszczoną ilustrację, a nie symulację. Mimo kilku niedokładności pokazują jednak przybliżoną skalę redystrybucji.

2. wcześniejsze przechodzenie kobiet na emeryturę (w dużej mierze wynikające z różnego wieku emerytalnego) – według ZUS w 2019 roku kobietom przyznawano emeryturę w wieku średnio 60,7, a mężczyznom – 64,6 roku⁴⁵ (zob. tabele 1 i 2);
3. sposób obliczania emerytury nieuwzględniający różnic w oczekiwanej długości życia między kobietami i mężczyznami, wynoszącej obecnie prawie 8 lat^{46,47}.

Czynniki drugi i trzeci mają też dodatkowy wspólny efekt: według najbardziej aktualnych prognoz GUS osoba w wieku 65 lat charakteryzuje się wyższą oczekiwaną całkowitą długością życia niż osoba mająca obecnie 60 lat⁴⁸. Do różnic w stałych

⁴⁵ ZUS, *Emerytury i renty przyznane w 2019 r.*, Warszawa 2020, s. 6. <https://www.zus.pl/documents/10182/39573/Emerytury+i+renty+przyznane+w+2019+r..pdf/91967ac8-5324-95c8-1558-ae0b63587850>.

⁴⁶ GUS, *Trwanie życia w 2018 r.*, Warszawa 2019, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2018-r-2,13.html>.

⁴⁷ Według prognoz oczekiwane dalsze trwanie życia 65-letnich mężczyzn i 60-letnich kobiet nie zmieni się znacząco do 2060 roku: różnica będzie wynosić dalej ok. 8 lat, a więc nawet w momencie przejścia na emeryturę występuje różnica 3 lat w oczekiwanej długości życia. Należy jednak pamiętać, że jest to trwanie życia osób, które dożyją do wieku emerytalnego. Nie uwzględnia więc znaczącej różnicy w prawdopodobieństwie takiego zdarzenia wynikającego z dwóch czynników: większej umieralności mężczyzn w młodszym wieku oraz wydłużania się oczekiwanej długości życia wraz z wiekiem.

Zalewska H., *Wybrane zagadnienia i dane statystyczne opisujące problem wieku emerytalnego*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, 2017, s. 7. https://www.zus.pl/documents/10182/1853824/Ubezpieczenia+spo%C5%82eczne+nr+1_2018_TOM+1_Zalewska_4.pdf/e26b721c-8e-10-6430-4245-c77dbed768cb

⁴⁸ W 2021 roku oczekiwana pozostała długość życia 60-latków (bez podziału na płeć) to 247,7 miesiąca, zaś 65-latków to 204,3 miesiąca. Oznacza to, że 60-latkowie mogą oczekiwać przeżycia łącznie 80,5 roku, a 65-latkowie 82 lat.

Źródło i wyjaśnienie: GUS, *Wyjaśnienia do tablicy średniego dalszego trwania życia kobiet i mężczyzn*, stanowiącej załącznik do komunikatu Prezesa GUS z 25 marca 2021 r., Warszawa 2021. <https://stat.gov.pl/sygnalne/komunikaty-i-obwieszczenia/lista-komunikatow-i-obwieszczen/komunikat-w-sprawie-tablicy-sredniego-dalszego-trwania-zycia-kobiet-i-mezczyzn,285,9.html>.

emeryturach należy też dodać wprowadzane ostatnio świadczenia niezależne od składek: 13. i 14. emeryturę, podwyższaną minimalną emeryturę, emeryturę dla matek czworga dzieci czy darmowe leki dla seniora. Mogą być one oczywiście uznawane za uzasadnioną korektę systemu opartego na składkach — ze względu na różnice w aktywności zawodowej i zarobkach kobiety uzyskują bowiem wyraźnie niższe emerytury. Trzeba mieć jednak świadomość, że z punktu widzenia indywidualnych kalkulacji dodatkowe świadczenia zwiększają względne korzyści osób wpłacających mniej do systemu i żyjących dłużej oraz będących już na emeryturze, a podwyższają koszty tych osób, które statystycznie będą żyć krócej i nie mogą być pewne podobnych dodatkowych wypłat, gdy same osiągną wiek emerytalny. Wyjątkowo duża różnica w długości życia kobiet i mężczyzn (zob. rozdział „[Zdrowie](#)”) przekłada się na dużą różnicę w oczekiwanych korzyściach.

Warto zaznaczyć, że nawet przy niższej dla kobiet stopie zastąpienia, przyjętej w szacunkach w tabeli 1, wartość oczekiwana świadczeń dla kobiet jest prawie taka sama. Decydujące znaczenie ma bowiem stosunek lat pracy zarobkowej do lat na emeryturze, a nie różnica w zarobkach. Stosunek ten wynosi 3,1 dla mężczyzn i 1,4 dla kobiet. Od 2000 roku oczekiwana długość pracy mężczyzn wydłużyła się o 3 lata, a kobiet o niespełna 2 lata – nastąpiła więc dalsza dywergencja. Tymczasem w UE nastąpiła konwergencja: czas pracy kobiet został wydłużony o 4,7, a mężczyzn – o 2,5 roku (tabela 2).

Tabela 1. Wartość oczekiwana uczestnictwa w systemie emerytalnym.

	Średnie wynagrodzenie (zł) ⁴⁹	Składka emerytalna ⁵⁰	Długość pracy (w latach) ⁵¹	Suma składek (zł)	Średni wiek przejścia na emeryturę (lata) ⁵²	Oczekiwana długość życia 20-latka (lata) ⁵³	Liczba lat na emeryturze	Stopa zastąpienia netto ⁵⁴	Suma wypłat (zł)	Wartość oczekiwana (zł)
Mężczyzna	5 447	19,52%	36,3	463 174	62,8	74,4	11,6	35,1%	266 607	-196 567
Kobieta	4 543	19,52%	30,7	326 721	60,6	82,2	21,6	27,3%	320 900	-5 821

⁴⁹ GUS, *Przeciętne miesięczne wynagrodzenie ogółem brutto w październiku 2018 r.* <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/struktura-wynagrodzen-wedlug-zawodow-w-pazdzierniku-2018-roku,5,6.html>.

⁵⁰ Łączna składka płacona po połowie przez pracodawcę i pracownika.

⁵¹ W 2019 r.: Eurostat, *Duration of working life*, [lfsi_dwl_a](https://lfsi.dwl.a).

⁵² Według danych OECD mężczyźni w 2018 roku przechodzili średnio o 2 lata wcześniej na emeryturę niż według przytoczonych danych ZUS za 2019 r.

OECD, *Ageing and Employment Policies – Statistics on average effective age of retirement*, 2019. <https://www.oecd.org/els/emp/average-effective-age-of-retirement.htm>.

⁵³ GUS, *Skrócona tablica trwania życia 2018.* <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-tablice,1,1.html>.

⁵⁴ OECD, *Net replacement rate for average wage (AW=1).* <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PAG>

Tabela 2. Oczekiwana długość aktywności zawodowej dla 15-letnich kobiet i mężczyzn (w latach).

		Kobieta	Mężczyzna
Polska	2000	28,8	33,3
	2019	30,7	36,3
UE-27	2000	28,7	35,8
	2019	33,4	38,3

Źródło danych: Eurostat, *Duration of working life*, lfsi_dwl_a.

Redystrybucję taką można uznać za społecznie uzasadnioną faktem tradycyjnego podziału pracy między kobietą (wykonującą pracę nieopłacaną i nieoskładkowaną) a mężczyzną (poświęcającym więcej czasu na pracę zarobkową). Takie rozwiązanie w sensie ekonomicznym nie było szczególnie dotkliwe z punktu widzenia mężczyzny, gdy zawierano małżeństwa na całe życie. Zyski i straty kobiet i mężczyzn wyrównywały się w ramach jednego gospodarstwa domowego. Dodatkowo zwrot z większych składek opłacanych przez (zazwyczaj) mężczyzn gwarantowały renty rodzinne, których beneficjentami są w 91,1% kobiety⁵⁵. Kobiety wycofywały się też z rynku pracy, by zająć się opieką nad dziećmi i wnukami⁵⁶. Coraz późniejsze zakładanie rodziny oraz niestabilność małżeństw (zob. rozdział „[Rewolucja płci i rodzina](#)”) powodują jednak, że z punktu widzenia młodego człowieka, w tym zwłaszcza mężczyzn, coraz mniejszy sens mają kalkulacje oczekiwanej opłacalności dla całego gospodarstwa domowego, a coraz większy – dla

⁵⁵ ZUS, *Struktura wysokości świadczeń wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2020 roku*. Warszawa 2020, <https://www.zus.pl/documents/10182/39637/Struktura+wysoko%C5%9B-ci+%C5%9Bwiadcze%C5%84+wyp%C5%82acanych+przez+ZUS+po+waloryzacji+w+marcu+2020+r.pdf/3df99481-587f-8efe-8ff-a77871e4f8c8> (s. 8).

⁵⁶ Wilińska M., Grzenda W., Perek-Białas J., *Grandmothers and Non-grandmothers in the Polish Labor Market: The Role of Family Issues*, „Journal of Family Issues”, 2019, nr 40 (12), s. 1677–1704. doi:10.1177/0192513X19842243.

jednostki. W takich kalkulacjach płeć odgrywa coraz bardziej kluczową rolę, zwłaszcza gdy spór polityczny zaczyna kształtować się wokół tożsamości płciowej.

Jednocześnie w związku z opóźnieniem się momentu zakładania rodziny, mamy do czynienia z pojawieniem się *de facto* nowego okresu życia, rozpoczynającego się wraz z chwilą ukończenia 26 lat, kiedy młody człowiek traci wszystkie przywileje związane z wiekiem (zwolnienie z PIT, zniżki studenckie, ubezpieczenie zdrowotne studentów z rodzicami), a nie korzysta jeszcze z przywilejów przyznawanych rodzinom (rozliczanie PIT-u z małżonkiem, 500+). Ten okres jest znacznie dłuższy w przypadku mężczyzn — kobiety zakładają rodziny średnio w wieku 27,4 lat, podczas gdy mężczyźni — w wieku 29,8 lat (zob. tabela 4 w rozdziale „[Rewolucja płci i rodzina](#)”). W tym czasie rozpoczynania samodzielnego życia korzyści z państwa opiekuńczego są najmniejsze, za to obciążenie podatkowe w relacji do relatywnie niskiego (z racji braku doświadczenia zawodowego) wynagrodzenia jest stosunkowo wysokie. Jest to jeden z powodów, dla których zwłaszcza wśród młodych mężczyzn może się rozwijać uczucie zawodu państwem dobrobytu, co w konsekwencji może prowadzić do pogłębienia się wśród nich liberalnych poglądów gospodarczych, wzmacniając jeszcze bardziej polityczną polaryzację między płciami. W ostatnim czasie rzeczywiście odnotowano upowszechnienie liberalnych poglądów gospodarczych, a szczególnie popularne są one wśród osób młodych⁵⁷.

Bezdomność

Innym przykładem niedostatecznego działania państwa opiekuńczego dla mężczyzn jest bezdomność. Obecnie w Polsce żyje po-

⁵⁷ CBOS, *Elektoraty o istotnych kwestiach społeczno-politycznych*, Komunikat z badań nr 91/2021.

CBOS, *Ważne kwestie społeczno-polityczne w opiniach młodych Polaków*, Komunikat z badań nr 93/2021.

nad 30 tys. bezdomnych, z których ponad 80% to mężczyźni⁵⁸. Choć oczywiście walka z bezdomnością powinna obejmować wszystkich mieszkańców Polski, niezależnie od płci, warto jednak spojrzeć na ten problem z tej perspektywy. Odpowiedzi na pytania o źródła bezdomności wśród mężczyzn mogą nas bowiem doprowadzić do wypracowania skuteczniejszych rozwiązań.

Najczęstsze przyczyny bezdomności to konflikt rodzinny lub rozpad związku oraz uzależnienie. Uzależnienia dotyczą w większym stopniu mężczyzn (zob. rozdział „[Zdrowie](#)”). Najbardziej na bezdomność narażone są osoby z wykształceniem zawodowym i podstawowym. Rosnące różnice między płciami w wykształceniu mogą przyczyniać się do wzrostu różnic w bezdomności. Kobiety są też szczególnie chronione przed eksmisją przez prawo i mają priorytet przy przyznawaniu mieszkań socjalnych, będąc w ciąży lub jako samotne matki; mogą też korzystać z domów samotnej matki. Rozwiązania te są uzasadnione i nie należy ich podważać, mając na uwadze przede wszystkim dobro dzieci. Warto jednak zauważyć, że państwo i społeczeństwo nie podejmują wystarczających kroków, by zabezpieczyć mężczyzn przed wpadnięciem w kryzys bezdomności.

⁵⁸ MRPIPS, *Wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – Edycja 2019*. <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019>.

Zdrowie

Traktujemy jako normalną obecną sytuację, w której mężczyźni wcześniej umierają, a kobiety wdowieją. W Polsce mamy jednak jedną z największych na świecie różnic w długości życia między kobietami a mężczyznami. Polka żyje średnio 81,8 roku, a Polak – 74,1⁵⁹. Dla porównania oczekiwana długość życia kobiet w UE wynosi 84,0, a mężczyzn – 78,5 roku. Spośród krajów UE różnica między płciami jest najmniejsza w Holandii i wynosi 3,1 roku, podczas gdy w Polsce jest to aż 7,7 roku⁶⁰. Na szczęście ta różnica stopniowo maleje, ale niestety jednocześnie nie spada różnica w oczekiwanej liczbie lat w zdrowiu. Wynosi ona obecnie 3,8 roku na korzyść kobiet i jest najwyższa w UE⁶¹.

Warto podkreślić, że pośrednio na długość życia przekłada się poziom wykształcenia, a zależność ta występuje silniej w przypadku mężczyzn, co w świetle rosnących różnic w wykształceniu może jedynie sprzyjać utrwaleniu się różnicy w długości życia kobiet i mężczyzn. W tym kontekście zatrważający jest fakt, że różnica w oczekiwanej długości życia między mężczyzną z wykształceniem wyższym a mężczyzną z wykształceniem zawodowym lub gimnazjalnym wynosi nawet 11 lat. Co więcej, podczas gdy różni-

⁵⁹ GUS, *Trwanie życia w 2019 r.*, Warszawa 2020. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/lud-nosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2019-roku,2,14.html>. Różnica między płciami w 2020 roku okaże się prawdopodobnie jeszcze większa ze względu na większą nadmierną śmiertelność mężczyzn związaną z pandemią.

PIE, *Nadmierna śmiertelność w Polsce w 2020 r.*, „Working Paper”, 2021, nr 1. https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2018/07/PIE-WP_1-2021.pdf.

⁶⁰ Eurostat, *Life expectancy by age and sex, demo_mlexpec*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_mlexpec/default/table?lang=en (dla 2019 r.).

⁶¹ Eurostat, *Healthy life years at birth by sex, hlth_hlye*. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00150/default/table?lang=en> (dla 2018 r.).

ca między kobietami a mężczyznami z wykształceniem wyższym wynosi tylko 2,9 lat, to w grupie najmniej wykształconej jest to już 10,5 lat (tabela 3).

Tabela 3. Przeciętne dalsze trwanie życia 30-letnich kobiet i mężczyzn według poziomu wykształcenia w 2017 r. (w latach)⁶².

Poziom wykształcenia	Kobieta	Mężczyzna
Gimnazjalne i niższe	50,3	39,8
Zawodowe, średnie, pomaturalne	52,1	43,4
Wyższe	53,7	50,8

Źródło danych: Eurostat, *Life expectancy by age, sex and educational attainment level*, demo_mlexpecedu.

Chociaż występowanie i śmiertelność chorób układu krążenia są podobne u kobiet i u mężczyzn, ich skutki nie są równe. Mężczyźni umierają na takie choroby w znacznie młodszym wieku. Podobna sytuacja występuje w chorobach nowotworowych, choć trzeba dodać, że w ostatnich 30 latach umieralność w grupie wiekowej 45-59 zmniejszyła się bardziej u mężczyzn⁶³.

Szukając przyczyn takiego stanu rzeczy, należy wskazać na różnice w podejściu do ochrony własnego zdrowia. Niestety podobnie jak w innych krajach mężczyźni wyraźnie rzadziej chodzą do lekarza i poddają się badaniom profilaktycznym⁶⁴. Zważywszy, że

⁶² Zob. też: PZH-NIZP, *Sytuacja zdrowotna ludności Polski i jej uwarunkowania*, Warszawa 2018, s. 72-73. <https://www.pzh.gov.pl/najnowszy-raport-nizp-pzh-sytuacja-zdrowotna-ludnosci-polski-i-jej-uwarunkowania/>.

⁶³ GUS, *Trwanie życia w 2019 r.*, Warszawa 2020, s. 25: Standaryzowane współczynniki zgonów według wybranych grup przyczyn z uwzględnieniem wieku i płci w wybranych latach (na 100 tys. ludności).

⁶⁴ Medcover, *Profilaktyka zdrowotna Polaków*, 2020. <http://biuroprasowe.medcover.pl/83720-wspolczesny-mezczyzna-a-zdrowie-wyniki-raportu-profilaktyka-zdrowotna-polakow>.

wyjaśnienia tego zjawiska upatruje się zwykle w nastawieniu mężczyzn do badań i bagatelizowaniu własnych problemów zdrowotnych, można podejrzewać, że kampanie zachęcające ich do profilaktyki oraz odpowiednia edukacja szkolna mogłyby zniwelować tę różnicę. Podobne rozbieżności widać także w zachowaniach w trakcie pandemii – według międzynarodowego badania obejmującego Polskę mężczyźni mniej chętnie poddają się obostrzeniom. Należy jednak zaznaczyć, że według badań to kobiety częściej deklarują niechęć do przyjęcia szczepionki⁶⁵.

Mężczyzn częściej dotyczy też nadwaga – BMI powyżej 25 ma 62% mężczyzn i 46% kobiet. Wskaźniki te są wyższe niż średnia UE; większa jest także różnica między płciami⁶⁶. Mężczyźni częściej ulegają też nałogom. Chociaż dość szybko spada liczba osób regularnie palących papierosy, największa różnica między płciami jest wśród najmłodszych dorosłych: ogółem pali 31% mężczyzn i 21% kobiet, a w grupie wiekowej 18-24 – 26% mężczyzn i 13% kobiet⁶⁷.

Różnice w spożyciu alkoholu zmniejszyły się w ostatniej dekadzie, ale niestety stało się to głównie za sprawą wzrostu (deklarowanej) konsumpcji wśród kobiet. Wciąż jednak kobiety znacznie częściej deklarują, że piją bardzo mało (69% wobec 39% wśród mężczyzn)⁶⁸. Według Państwowej Agen-

⁶⁵ Galasso V., Profeta P., Foucault M., Pons V., *COVID-19 Vaccine's Gender Paradox*, [medRxiv 2021.03.26.21254380](https://doi.org/10.1101/2021.03.26.21254380), <https://doi.org/10.1101/2021.03.26.21254380>.

⁶⁶ W 2016 r.: Eurostat, *Body mass index (BMI) by sex, age and educational attainment level*, hth_ehis_bml.e.

⁶⁷ CBOS, *Palenie papierosów*, Komunikat z badań nr 104/2019. https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_104_19.PDF.

⁶⁸ CBOS, *Konsumpcja alkoholu w Polsce*, Komunikat z badań nr 151/2019. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_151_19.PDF.

cji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (PARPA) ponad 800 tys. osób (2% populacji) jest uzależnionych od alkoholu, a 2-2,5 mln (5-7%) pije szkodliwie. 80% osób pijących szkodliwie to mężczyźni (1,5-2 mln)⁶⁹.

Alkohol nie tylko wpływa na zdrowie osób pijących, lecz także prowadzi do wielu nagłych, przedwczesnych zgonów. Co roku w Polsce tonie około 500 osób. W 2019 roku utonęło 456 osób, z czego ponad 400 stanowili mężczyźni. 98 z tych osób spożywało wcześniej alkohol. Podobna liczba utonięć, stosunek płci i udział alkoholu powtarzają się co roku⁷⁰. Na marginesie warto zauważyć, że duża liczba utonięć występuje w UE przede wszystkim w krajach postkomunistycznych⁷¹. Nie można też zapominać, że to właśnie alkohol przyczynia się do około 9% wypadków drogowych⁷².

⁶⁹ PARPA, Statystyki. <http://www.parpa.pl/index.php/33-analazy-badania-raporty/132-statystyki>.

Według Kiejny et al. mężczyźni nadużywają alkoholu nawet 6-krotnie częściej, są uzależnieni od alkoholu 10-krotnie częściej, nadużywają substancji psychoaktywnych ponad 2-krotnie częściej i są uzależnieni od substancji psychoaktywnych podobnie często co kobiety.

Kiejna A., Piotrowski P., Adamowski T., et al., *Rozpowszechnienie wybranych zaburzeń psychicznych w populacji dorosłych Polaków z odniesieniem do płci i struktury wieku – badanie EZOP Polska*, *Psychiatria Polska*, 2015, nr 49 (1), s. 15–27. <https://doi.org/pl/10.12740/PP/30811>.

⁷⁰ Policja, *Utonięcia*. <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/utoniecia/184966,U-toniecia-2019.html>.

Eurostat, *Causes of death - standardised death rate by NUTS 2 region of residence*, [h1th_cd_asdr2](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&plugin=1).

⁷¹ Eurostat, *Accidental drowning in the EU: how countries compare*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190809-1>.

⁷² Policja, *Wypadki drogowe, sprawozdania roczne 2018 i 2019*: <https://statystyka.policja.pl/st/ruch-drogowy/76562,wypadki-drogowe-raporty-roczne.html>.

Młodzi mężczyźni częściej są narażeni także na uzależnienia inne niż alkoholizm – częściej uprawiają hazard przez internet⁷³ oraz spożywają narkotyki⁷⁴. Spędzają też więcej czasu na grach komputerowych. Według najnowszych badań, uzależnienie od gier w USA może powodować znaczące obniżenie czasu spędzanego przez mężczyzn w pracy⁷⁵. Nastolatkwie mają też kontakt z pornografią ponad dwa razy częściej od nastolatków⁷⁶, znacznie częściej „ryzykownie” korzystają też z seksu internetowego⁷⁷. Właśnie w pornografii i grach komputerowych – seksie i wojnach na niby – Zimbardo i Coulombe upatrują przyczyn problemów młodych mężczyzn w krajach rozwiniętych⁷⁸.

⁷³ Lelonek-Kuleta B. et al., *e-Games: gry hazardowe i P2W, dane epidemiologiczne, analiza ryzyka uzależnienia, profile graczy*. Badania wielonarodowe, Lublin 2019. https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=9904730.

Wieczorek Ł., Dąbrowska K., *Czynniki ryzyka rozwoju zaburzeń hazardowych wśród graczy w gry komputerowe online i offline (w tym gry typu Pay2Win)*, Warszawa 2021. https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=11319175.

⁷⁴ Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Oszacowanie rozpowszechnienia wybranych uzależnień behawioralnych oraz analiza korelacji pomiędzy występowaniem uzależnień behawioralnych a użytkowaniem substancji psychoaktywnych*, 2015. https://www.cinn.gov.pl/portal?id=15&res_id=928538.

⁷⁵ Aguiar M., Bils M., Charles K.K., Hurst E., *Leisure Luxuries and the Labor Supply of Young Men*, „Journal of Political Economy”, 2021, nr 129 (2), s. 337–382. <https://doi.org/10.1086/711916>.

⁷⁶ Makaruk K., Włodarczyk J., Michalski P., *Kontakt dzieci i młodzieży z pornografią*, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa, 2017. https://fdcs.pl/_Resources/Persistent/3/5/5/e/355e459a03b5594c09237eec041d8ae7cfbf5fc/Makaruk_K_Wlodarczyk_Michalski_P_2017_Kontakt_dzieci_i_mlodziemy_z_pornografia.pdf.

⁷⁷ Ulfik-Jaworska I., Wiechetek M., *Zagrozenie uzależnieniem od seksu internetowego – wybrane uwarunkowania psychospołeczne*, Lublin 2016. https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=6362336.

⁷⁸ Zimbardo, P.G., Coulombe N., *Man, Interrupted: Why Young Men Are Struggling and What We Can Do about It*, Newburyport 2016.

Co roku odnotowujemy w Polsce także ponad 5000 zgonów w wyniku samobójstwa. Jest więc 10 razy bardziej prawdopodobne, że Polak (niezależnie od płci) zabije sam siebie, niż że zabije go ktokolwiek inny⁷⁹. W ostatnich latach co roku ponad 85% skutecznych zamachów samobójczych dotyczyło mężczyzn (na jedną kobietę przypada 5,7 mężczyzn)⁸⁰.

⁷⁹ Według Policji liczba rozpoczętych dochodzeń ws. zabójstw oscyluje w ok. 500-600. Według GUS liczba ofiar zabójstw wynosi 250-300 rocznie, w tym ok. 2/3 mężczyzn.

Policja, *Zabójstwo*. <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/zabojstwo/64003,Zabojstwo.html>.

GUS, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/wymiar-sprawiedliwosci/wymiar-sprawiedliwosci/przestepstwa-przeciwko-zyciu-i-zdrowiu,3,1.html>.

⁸⁰ Policja, *Zamachy samobójcze od 2017 roku*. <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html>.

Rewolucja płci i rodzina

W ostatnich dekadach bardzo szybko i drastycznie zmienił się przebieg życia zarówno kobiet, jak i mężczyzn (tabela 4). W 1990 roku mediana wieku kobiety wychodzącej po raz pierwszy za mąż wynosiła nieco ponad 22 lata, a mężczyzny żeniącego się po raz pierwszy – niespełna 24 lata⁸¹. Obecnie wiek ten wynosi odpowiednio 27,4 i 29,8 roku. Idąc dalej tym tropem, kobiety w 1990 roku rodziły po raz pierwszy średnio w wieku 23,5 roku (mediana 22,7)⁸² – obecnie zaś w wieku 28,3 roku (mediana 28,2). Średni wiek ojca w chwili narodzin jego (niekoniecznie pierwszego) dziecka wyniósł zaś w 2017 roku 33 lata, choć jeszcze w 2007 roku było to 30 lat⁸³. Mediana wieku wszystkich rodzających wzrosła w tym czasie z 27,9 w 2007 roku do 29,9 w 2017 roku (i 30,5 w 2020 roku)⁸⁴. Wydłu-

⁸¹ Stańczak J., Stelmach K., Urbanowicz M., *Matżeństwa oraz dzietność w Polsce*, 2016. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/malzenstwa-i-dzietnosc-w-polsce,23,1.html>.

⁸² GUS, *Dzietność kobiet w latach 1960-2019*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/struktura-ludnosc,16,1.html>.

⁸³ GUS, *Ojcowie w Polsce*, https://twitter.com/GUS_STAT/status/1010466285845704704/photo/1.

Więcej danych, zob.: Szukalski P., *Późne ojcostwo we współczesnej Polsce*, zob. „Demografia i Gerontologia Społeczna. Biuletyn Informacyjny”, 2015, nr 12. <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/16383/2015-12%20P%C3%B3%C5%Bane%20ojcostwo.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Warto zauważyć, że dane o wieku ojca i kolejności urodzenia dziecka nie widnieją w Rocznikach Demograficznych. Również Eurostat nie ma danych na temat wieku ojca w momencie urodzenia jego pierwszego dziecka: https://twitter.com/GUS_STAT/status/1010466285845704704.

⁸⁴ GUS, *Rocznik demograficzny 2008*, s. 287. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2008,3,2.html>

GUS, *Rocznik demograficzny 2018*, Tabl. 61 (91). Urodzenia żywe w 2017 r. według wieku matki i województw. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2018,3,12.html>.

GUS, *Rocznik demograficzny 2021*, Tabl. 61 (91). Urodzenia żywe w 2017 r. według wieku matki i województw. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2021,3,15.html>.

za się w ten sposób okres samodzielnego życia przed zawarciem związku małżeńskiego i rodzicielstwem.

Tabela 4. Przebieg życia kobiet i mężczyzn (w latach).

Średnie dla roku 2018	Kobieta	Mężczyzna
Podjęcie pierwszej pracy (2013) ⁸⁵	24,8	22,2
Opuszczenie domu rodzinnego ⁸⁶	26,3	28,8
Małżeństwo ⁸⁷	27,4	29,8
Pierwsze dziecko ⁸⁸	27,4	b.d.
Przejście na emeryturę ⁸⁹	60,6	62,8
Oczekiwana długość życia ⁹⁰	81,7	73,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Eurostat i OECD

⁸⁵ OECD, *Pensions at a Glance 2015, Age of labour market entry in selected OECD countries*, 2013. https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/pensions-at-a-glance-2015/age-of-labour-market-entry-in-selected-oecd-countries-2013_pension_glance-2015-graph28-en.

Według GUS, ok. 23 i 21 lat: <https://stat.gov.pl/kobiety-i-mezczyzni-w-europie/bloc-1a.html?lang=pl>.

⁸⁶ Eurostat, *Estimated average age of young people leaving the parental household by sex*, [youth_demo_030](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?code=sdg_10_3_03_01).

⁸⁷ Eurostat, *Mean age at first marriage*, [demo_nind](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?code=sdg_5_4_01_01).

⁸⁸ Eurostat, *Mean age of women at the birth of first child*, TPS00017. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00017/default/table?lang=en>.

Według tabeli GUS, *Dzietność kobiet w latach 1960-2016*, średnia i mediana już w 2016 roku wynosiły 27,8 roku i zwiększały się o 0,2 rocznie.

⁸⁹ Według danych OECD mężczyźni w 2018 roku przechodzili średnio o 2 lata wcześniej na emeryturę niż według przytoczonych danych ZUS za 2019 roku OECD, *Ageing and Employment Policies - Statistics on average effective age of retirement*, 2019. <https://www.oecd.org/els/emp/average-effective-age-of-retirement.htm>.

⁹⁰ GUS, *Trwanie życia w 2018 r.* <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2018-r-,2,13.html>.

Opisane w poprzednich rozdziałach trendy wymuszają także zmianę w sposobie doboru partnerów. Tradycyjną normą doboru partnera jest hipergamia – kobiety tradycyjnie wychodzą za mężczyzn o wyższym statusie społecznym. Według psychologów ewolucyjnych jest to tendencja naturalna, wynikająca z ewolucji⁹¹. Obecnie jednak kobiety są coraz częściej lepiej wykształcone niż mężczyźni – model ten nie jest więc do utrzymania w młodszych pokoleniach. Z jednej strony – kobiety będą zmuszone zaakceptować, że trudno będzie im znaleźć partnera o wyższym wykształceniu i zarobkach, a z drugiej strony mężczyźni – że ich partnerka może cieszyć się wyższym statusem społeczno-ekonomicznym.

Warto zaznaczyć, że według badań międzynarodowych następuje stopniowe dostosowanie do zmieniających się okoliczności i w coraz większej liczbie małżeństw to kobieta jest lepiej wykształcona⁹², choć jednocześnie skłonność do hipergamii pod względem zarobków utrzymuje się nawet w tak równościowym kraju jak Szwecja⁹³. Zmiana ta ma jednak negatywny wpływ na zdrowie psychiczne mężczyzn⁹⁴ i zwiększa prawdopodobieństwo rozwodu⁹⁵. Obecnie w Polsce młode pary, w których kobieta jest lepiej wy-

⁹¹ Buss D.M., *The Evolution of Desire Strategies of Human Mating*, New York Basic Books 2016.

⁹² Esteve A., Schwartz C.R., Van Bavel J., Permyer I., Klesment M., Garcia J., *The End of Hypergamy: Global Trends and Implications*. „Population and Development Review”, 2016, nr 42 (4), s. 615–625. <https://doi.org/10.1111/padr.12012>.

⁹³ Chudnovskaya M., Kashyap R. *Is the End of Educational Hypergamy the End of Status Hypergamy? Evidence from Sweden*, „European Sociological Review”, 2020, nr 36 (3), s. 351–365. <https://doi.org/10.1093/esr/jcz065>.

⁹⁴ Mężczyźni źle znoszą zależność od żony, jeśli zaczęła ona zarabiać lepiej od nich już po ślubie. Syda, J., *Spousal Relative Income and Male Psychological Distress*, „Personality and Social Psychology Bulletin”, 2020, nr 46 (6), s. 976–992. <https://doi.org/10.1177/0146167219883611>.

⁹⁵ Grow A., Schnor Ch., Van Bavel J., *The reversal of the gender gap in education and relative divorce risks: A matter of alternatives in partner choice?*, „Population Studies”, 2017, nr 71, s. 15–34. <https://doi.org/10.1080/00324728.2017.1371477>.

kształcona niż męzczyzna, mają mniej dzieci⁹⁶, a praca zarobkowa kobiet zwiększa prawdopodobieństwo rozwodu⁹⁷. Niezależnie od bardziej partnerskiego modelu rodziny, do którego zmierzamy, zwłaszcza w okresie przejściowym rewolucja ta może rodzić trudności w znalezieniu partnerów oraz budzić konflikty między kobietami a męzczyznami zarówno w wymiarze indywidualno-rodzinnym, jak i społeczno-politycznym⁹⁸.

Trzeba zaznaczyć, że współcześnie męzczyźni nie opiekują się dziećmi w równym stopniu co kobiety. Jednocześnie warto mieć jednak świadomość, że mimo zmiany oczekiwań wobec męzczyzn i zwiększającego się ich udziału w pracach domowych i wychowywaniu dzieci, męzczyźni nie są traktowani jak równoprawni wychowawcy swoich dzieci. Dotyczy to zarówno systemu prawnego (np. art. 18 Konstytucji RP gwarantują ochronę i opiekę „macierzyństwu i rodzicielstwu”, nie wymieniając ojcostwa na równi z macierzyństwem), jak i dominujących w społeczeństwie narracji. W tym ostatnim kontekście nie sposób nie wspomnieć, że aż co szósty ojciec deklaruje, że jego umiejętności w sprawowaniu opieki nad dzieckiem są podważane przez matkę. Ponadto umiejętności podobnego odsetka ojców są podważane również przez inne osoby z otoczenia⁹⁹.

⁹⁶ Osiewalska B., *Wysztalcenie par a (bez)dzietność w Polsce*, „Studia Demograficzne”, 2017, nr 2 (172), s. 71–96. <https://doi.org/10.33119/SD.2017.2.2>.

⁹⁷ Vignoli D., Matysiak A., Styrac M., Tocchioni V., *The Positive Impact of Women's Employment on Divorce: Context, Selection, or Anticipation?*, „Demographic Research”, 2018, nr 38 (37), s. 1059–1110. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2018.38.37>.

⁹⁸ Według sondażu Kantar z kwietnia 2019 roku w grupie wiekowej 18-30 jako single określało się 20% kobiet i 47% męzczyzn. Większość z tych męzczyzn nie ma więc szans na znalezienie partnerki, co może przekładać się na ich poglądy (lub emocje) polityczne.

Pacewicz K., *Młodzi męzczyźni są prawicowi i samotni, a młode kobiety liberalne i w związkach*. <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,24700696,młodzi-wypisali-sie-z-politycznej-wojny-starszych-maja.html>.

⁹⁹ Włodarczyk, J., *Być tatą. Wyniki badania polskich ojców*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, 2014, nr 13 (3). <https://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/12>.

Niezależnie od przyczyn społecznych, różnice w podziale obowiązków wychowawczych, zwłaszcza wobec najmniejszych dzieci, można też tłumaczyć różnicą wysokości zarobków między kobietą a mężczyzną oraz częstym w Polsce zatrudnieniem na umowach cywilnoprawnych. W rezultacie ojcowie rzadko decydują się na wykorzystanie urlopu ojcowskiego i części urlopu rodzicielskiego, przez co mają słabszą relację ze swoimi dziećmi.

Rola ojca w życiu dziecka jest szczególnie zagrożona w przypadku rozwodów, których częstotliwość w ostatnich 30 latach drastycznie się zwiększyła. Podczas gdy w 1990 i 2000 roku rozwodziło się 42 tys. par, obecnie rozwodzi się co roku ponad 60 tys. Przez ostatnie 30 lat liczba rozwodów na 1000 małżeństw wzrosła niemal dwukrotnie – ze 166 do 327; na wsiach z 64 do 215, a w miastach z 243 do 393. W około 2/3 przypadków pozew rozwodowy wnoszą kobiety¹⁰⁰. Mając to na uwadze, można zaryzykować bardzo ważną, a jednocześnie brzemienną w skutkach tezę o spadającej wartości małżeństwa dla kobiet – dzięki politykom publicznym i rosnącej aktywności zawodowej kobiet związek z mężczyzną nie jest obecnie niezbędny do wychowywania i utrzymywania dzieci.

Oczywiście pisząc o podziale obowiązków przy opiece nad dziećmi, nie można zapominać, że nie wszyscy ojcowie są zainteresowani uczestnictwem w wychowywaniu dzieci. Niektórzy z nich unikają płacenia alimentów lub deklarują zaniżone dochody, by płacić ich jak najmniej. Jakkolwiek tych jednoznacznie negatywnych zjawisk nie należy bagatelizować, to warto zwrócić uwagę na trzy istotne problemy, które napotykają ojcowie

¹⁰⁰ GUS, *Rocznik demograficzny 2019*, s. 230 i 234. https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/3/13/1/rocznik_demograficzny_2019.pdf.

Zob. szersze opracowanie: GUS, *Sytuacja demograficzna Polski do 2018 roku. Tworzenie i rozpad rodzin*. https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-polski-do-2018-roku-tworzenie-i-rozpad-rodzin_33_2.html.

chcący należycie uczestniczyć w życiu swoich dzieci. Po pierwsze – mamy do czynienia ze stosunkowo rzadkim przyznawaniem opieki nad dzieckiem ojcom. W 2018 roku w 36,8% przypadków wykonywanie władzy rodzicielskiej powierzono wyłącznie matce, 57,9% – obojgu rodziców, a tylko w 3,5% – wyłącznie ojcu. Wyroki te dotyczyły łącznie ponad 53 tys. dzieci¹⁰¹. Warto przy tym zaznaczyć, że w przypadku powierzenia wykonywania obowiązków rodzicielskich obojdwójgu rodzicom, zwykle dziecko zamieszkuje na stałe z matką. Piecza naprzemienna (polegająca na zamieszkiwaniu z każdym z rodziców w powtarzających się okresach) jest dziś rzadkością.

Po drugie – obserwujemy zjawisko alienacji rodzicielskiej, czyli ograniczenia kontaktów z dzieckiem przez jednego z rodziców. Już w 2015 roku Rzecznik Praw Dziecka określał ten problem jako „niepokojąco duży”. Problemy pieczy naprzemiennnej i alienacji rodzicielskiej były już zresztą – dotychczas bezskutecznie – poruszane w Sejmie i Senacie¹⁰² oraz na spotkaniu z Rzecznikiem Praw Obywatelskich¹⁰³. Alienacja prowadzi nie tylko do ograniczania praw rodzica (zazwyczaj ojca), ale przede wszystkim – ograniczania prawa dziecka do bycia wychowywanym przez oboje rodziców. Choć rozwód sam w sobie odbija się negatywnie na szansach dzieci¹⁰⁴,

¹⁰¹ GUS, *Rocznik demograficzny 2019*, s. 246. https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/3/13/1/rocznik_demograficzny_2019.pdf.

¹⁰² Senat, *Z prac komisji senackich*, 27 maja 2014 r. <https://www.senat.gov.pl/diariusz/posiedzenia-komisji/art,6901,27-maja-2014-r.-html>.

Senat, *Druk nr 776*, 27 marca 2018 r. <https://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/senatdruki/9344/druk/776.pdf>.

¹⁰³ RPO, *Z ojcami o ich prawach – spotkanie RPO w sprawie nowelizacji Kodeksu Rodzinnego i Opiekunczego*. <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/z-ojcami-o-ich-prawach-spotkanie-rpo-w-sprawie-nowelizacji-kodeksu-rodzinnego-i-opiekunczego>.

¹⁰⁴ Zob. np.: Wallerstein, J.S., *The Long-Term Effects of Divorce on Children: A Review*. "Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry", 1991, nr 30 (3), s. 349–60. <https://doi.org/10.1097/00004583-199105000-00001>.

wiele badań potwierdza, że niewystarczająca opieka oraz brak ojca w ogóle ma szczególnie negatywny wpływ na edukację synów¹⁰⁵.

Trzecim problemem jest feminizacja sądów. W sądach rejonowych 2/3 sędziów stanowią kobiety; w okręgowych – ponad 60%, w apelacyjnych – niemal 60%¹⁰⁶. Chociaż na wyższych szczeblach stosunek płci się wyrównuje, a wśród sędziów Sądu Najwyższego i prezesów sądów powszechnych jest więcej mężczyzn, to w składach sędziowskich rozpatrujących sprawy rozwodowe w przeważającej liczbie przypadków większość stanowią kobiety. Sytuacja taka może budzić wątpliwości mężczyzn starających się o kon-

¹⁰⁵ Doherty, W.J., Willoughby, B.J., Wilde, J.L. *Is the Gender Gap in College Enrollment Influenced by Nonmarital Birth Rates and Father Absence?*, „Family Relations”, 2016, nr 65, s. 263–274. <https://doi.org/10.1111/fare.12157>.

Autor D., Figlio D., Karbownik K., Roth J., Wasserman M., *Family Disadvantage and the Gender Gap in Behavioral and Educational Outcomes*, „American Economic Journal: Applied Economics”, 2019, nr 11 (3), s. 338–381. <https://doi.org/10.1257/app.20170571>.

Lundberg Sh.J., *Father Absence and the Educational Gender Gap*, „IZA Discussion Paper”, 2017, nr 10814. <https://ssrn.com/abstract=2979961>.

Grzelak Sz., op. cit.

¹⁰⁶ Chociaż brakuje oficjalnych danych, odsetek kobiet jest prawdopodobnie jeszcze wyższy w sądach rodzinnych.

Zieliński R., *Za dużo kobiet w sądach rodzinnych? Bezstronność zagrożona*, „Dziennik.pl”, 2013. <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/424619,paritet-w-orzecznictwie-czyli-niech-sadza-nas-oni.html>

Adamski M., *Statystyczny polski sędzia*, „Rzeczpospolita”, 2013. <https://www.rp.pl/artykul/1061032-Statystyczny-polski-sedzia.html>.

Sobczak K., *Kobiety dominują w sądach, ale na niższych szczeblach*, 2015. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/kobiety-dominuja-w-sadach-ale-na-nizszych-szczeblach,180308.html>.

Pilitowski B., Kociolowicz-Wiśniewska B., *Skąd się biorą sędziowie vol. 2*, 2019. https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/FCWP_Skad_biora_sie_sedziowie_vol_2.pdf.

Zob. też porównanie międzynarodowe: UNECE, *Share of women among judges*. <https://w3.unece.org/PXWeb/en/DataMap?IndicatorCode=32>.

takty z dzieckiem co do sprawiedliwości procesu rozwodowego. O ile zwiększenie reprezentatywności płci w organach władzy ustawodawczej i wykonawczej jest od dawna przedmiotem dyskusji (i rozwiązań systemowych – od 2011 roku obowiązują kwoty płci na listach wyborczych), kwestia nierównowagi płci w „trzeciej władzy”, z którą obywatele mają znacznie częstszy bezpośredni kontakt, pozostaje niezauważona.

Lokalne proporcje płci

Wspomniane różnice płci w wykształceniu nie są jedynym problemem strukturalnym utrudniającym znajdowanie partnerów życiowych. Hasło „rolnik szuka żony” nie jest tylko wymysłem telewizji – samotność mężczyzn na wsiach jest faktem i istotnym problemem społecznym¹⁰⁷. Ogółem chłopców rodzi się o około 5,5-6,0% więcej niż dziewczynek. Wskutek większej śmiertelności chłopców i mężczyzn oraz różnic w migracjach międzynarodowych, w grupie wiekowej 30-34 jest już w Polsce tylko 3% więcej mężczyzn niż kobiet. Wśród młodych dorosłych następuje jednak istotna dywergencja miejsca zamieszkania. W miastach mężczyzn w grupie wiekowej 30-34 jest już mniej niż kobiet, a na wsiach – o 8% więcej (tabela 5).

¹⁰⁷ O potencjalnych konsekwencjach samotności mężczyzn na wsi, zob. np. dla Litwy: Jasilionis D., Grigoriev P., Stumbrys D., Stankūnienė V., *Individual and Contextual Determinants of Male Suicide in the Post-Communist Region: The Case of Lithuania*, „Population, Space and Place”, 2020, nr e2372. <https://doi.org/10.1002/psp.2372>.

Dla Irlandii: Laoire C.N., *A Matter of Life and Death? Men, Masculinities and Staying 'Behind' in Rural Ireland*, „Sociologia Ruralis”, 2008, nr 41 (2), s. 220–236. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00179>.

Dla Chin – Zhou X.D., Wang X.L., Li L., Hesketh T., *The Very High Sex Ratio in Rural China: Impact on the Psychosocial Wellbeing of Unmarried Men*, „Social Science & Medicine”, 2011, nr 73 (9), s. 1422–1427. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.07.033>.

Tabela 5. Przewaga liczebna mężczyzn nad kobietami w punktach procentowych z podziałem na miasta i wsie, stan na 31 XII 2020 roku.

Grupa wiekowa	Przewaga liczebna mężczyzn w %	
	Miasta	Wsie
20-24	3,60	5,78
25-29	1,44	6,08
30-34	-0,16	8,00

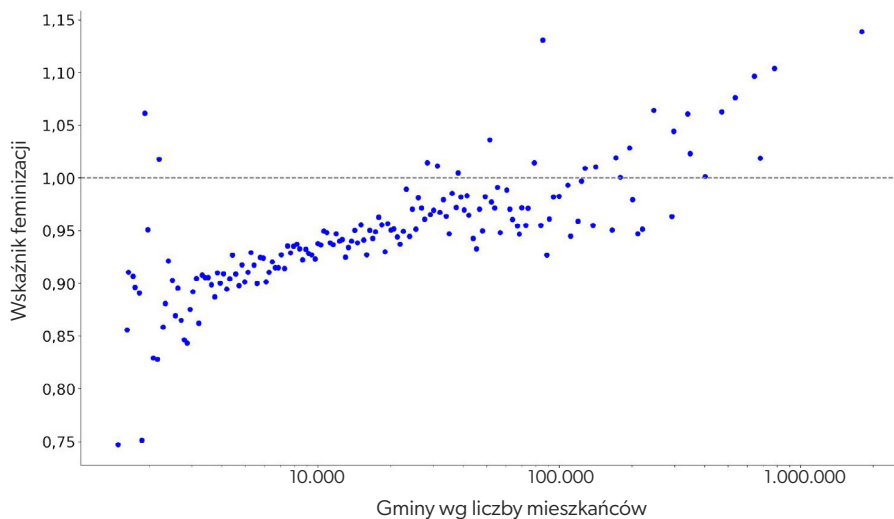
Źródło danych: GUS, *Ludność według płci i wieku (stan w dniu 31.12.2019)*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stand-i-struktura-ludnosc-i-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stand-w-dniu-31-12-2019,6,27.html>.

Stosunek liczby młodych kobiet do liczby młodych mężczyzn jest blisko skorelowany z wielkością gminy. Podczas gdy w niektórych małych gminach na 10 młodych mężczyzn przypada 7 kobiet, w Warszawie jest o 14% więcej młodych kobiet niż mężczyzn (rysunek 5). W 2019 roku 421 tys. (15%) mężczyzn w grupie wiekowej 25-34 mieszkało w gminach, w których wskaźnik feminizacji w tej grupie wynosił poniżej 0,9. Jednocześnie 235 tys. (9%) kobiet mieszkało w gminach, w których wskaźnik feminizacji wynosił ponad 1,1¹⁰⁸. Rozkład geograficzny wskaźnika feminizacji został przedstawiony na mapie (rysunek 6).

¹⁰⁸ Dla gmin o wskaźniku feminizacji poniżej 0,95: 1181 tys. (43%) mężczyzn. Dla gmin o wskaźniku feminizacji powyżej 1,05: 463 tys. (17%) kobiet.

Zob. też obliczenia dla przykładowych miast i gmin: Szukalski P., *Migrujące młode kobiety: przyczynek do badań nad przyczynami lokalnej depopulacji w Polsce*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny”, 2020, nr 4. https://dSPACE.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/32281/2020-04_Feminizacja.pdf.

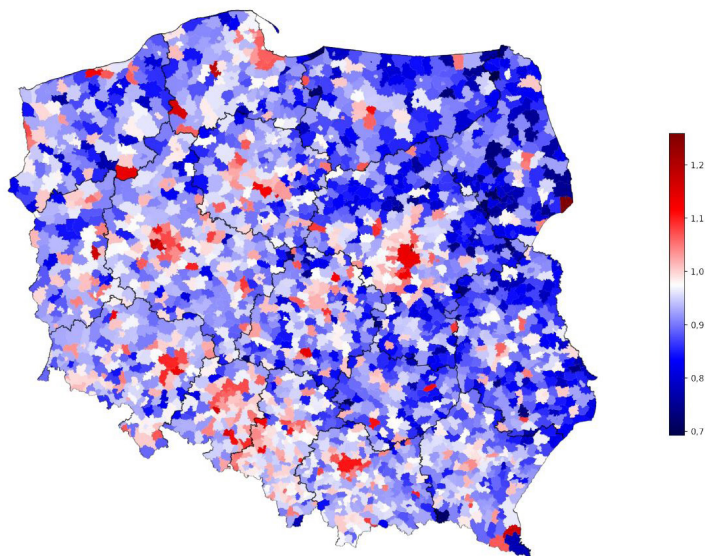
Rysunek 5. Stosunek liczby kobiet do mężczyzn w wieku 25-34 lat (wskaźnik feminizacji) w gminach w 2019 roku według liczby mieszkańców gminy¹⁰⁹

Źródło danych: BDL, *Ludność wg wieku i płci*, 2019.

¹⁰⁹ Gminy zostały podzielone według liczby ludności na koszyki o równej odległości. Kropki dla mniejszych gmin zawierają więc więcej gmin niż kropki dla większych gmin (gdzie np. największa przedstawia tylko Warszawę).

Rysunek 6. Stosunek liczby kobiet do mężczyzn w wieku 25-34 lat (wskaźnik feminizacji) w gminach w 2019 roku

Źródło danych: BDL, *Ludność wg wieku i płci*, 2019.

Nierówne geograficzne rozłożenie liczebności kobiet i mężczyzn może mieć duże znaczenie dla osób poszukujących partnerów życiowych. Jest to sytuacja niekorzystna zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet. Według spisu powszechnego w 2011 roku na wsi żyło 2,2 mln kawalerów (w wieku co najmniej 15 lat), a w mieście 3,0 mln. Jednocześnie na wsi żyło 1,5 mln panien, a w miastach — 2,6 mln. Oznacza to, że na wsi mieszkało o 50% więcej kawalerów niż panien, a w miastach tylko o 15% więcej kawalerów niż panien¹¹⁰.

¹¹⁰ BDL, *Narodowe Spisy Powszechne, NSP 2011 – ludność, Ludność w wieku 15 lat i więcej wg stanu cywilnego prawnego i płci*.

Zob. więcej: GUS, *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013, s. 61–73. https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf.

Do samotności mężczyzn przyczynia się też fakt, że w pierwszej dekadzie XXI wieku nawet co piąty mężczyzna w wieku 45-49 lat był bezdzietny, w porównaniu z co dziesiątą kobietą¹¹¹. Jest to skutkiem większej liczebności mężczyzn oraz – być może – częstszego wśród mężczyzn niż wśród kobiet posiadania dzieci z różnymi partnerkami. Wśród mężczyzn o najniższym wykształceniu bezdzietność może sięgać nawet 40%. Może ona stanowić rzeczywistą podstawę do obaw „inceli” czy też po prostu samotnych mężczyzn. Bezdzietność mężczyzn oraz różnice w lokalnych proporcjach płci pozostają poza polityką demograficzną państwa oraz na marginesie badań naukowych¹¹².

Różnice w migracjach

Opisane wyżej geograficzne różnice w proporcjach płci są spowodowane niemal wyłącznie różnicami w migracjach – młode kobiety znacznie częściej przenoszą się z mniejszych miejscowości do większych. Nie dysponujemy niestety dokładnymi danymi i musimy bazować na danych meldunkowych, ale nawet w nich widać, że co roku o około 20% więcej kobiet niż mężczyzn (bez podziału na wiek) wymeldowuje się ze wsi do miast¹¹³. W grupie wiekowej

¹¹¹ Miettinen A., Rotkirch A., Szalma I., Donno A., Tanturi M.-L., *Increasing Childlessness in Europe: Time Trends and Country Differences*. „Families And Societies Working Paper Series”, 2015, nr 33, s. 17–18, 20. <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2015/03/WP33MiettinenEtAl2015.pdf>.

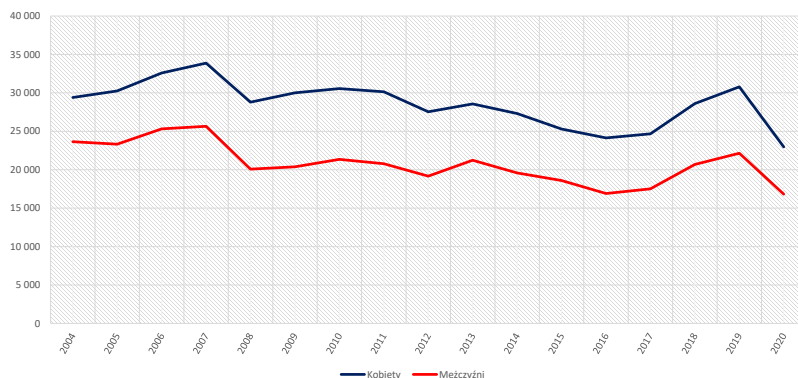
Szacunki te są spójne z Paradyś J., *Badanie małżeństwa i dzietności kobiet w narodowych spisach powszechnych*, [w:] Strzelecki Z., Toczyński T. (red.), „Spisy ludności Rzeczypospolitej Polskiej 1921–2002. Wybór pism demografów”, Polskie Towarzystwo Demograficzne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2002, s. 726–735. za: <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/58-maestwo-i-rodzina/674-fenomen-dobrowolnej-bezdzietnosci-we-wspolczesnych-wysoko-rozwinietych-spoleczenstwach.html>.

¹¹² Warto zauważyć, że polscy mężczyźni są bardziej szczęśliwi po przyjsciu na świat pierwszego dziecka. Zob. Baranowska A., Matysiak A., *Does parenthood increase happiness? Evidence for Poland*, „Vienna Yearbook of Population Research”, 2011, nr 9, s. 307–325. <http://www.jstor.org/stable/41342815>.

¹¹³ BDL, *Ludność, Wymeldowania do miast*.

19-34 co roku o około 7-9 tys. (40%) więcej kobiet migruje między województwami (rysunek 7). Zjawisko to zostało już zauważone przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Komisję Europejską, jednak nie zostały dotychczas ogłoszone propozycje rozwiązań tego problemu¹¹⁴.

Rysunek 7. Migracje międzywojewódzkie na pobyt stały w grupie wiekowej 19-34 według płci, 2004-2019.

Źródło: BDL, *Ludność, Migracje międzywojewódzkie*.

Różnice w migracjach wynikają z czynników omówionych we wcześniejszych rozdziałach. Kobiety znacznie częściej podejmują studia wyższe. Częściej szukają też pracy w sektorze usług oraz w sektorze publicznym, które są skoncentrowane w miastach. Miasta oferują też znacznie lepszy dostęp do usług publicznych, takich

¹¹⁴ Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, obszarów wiejskich i rybactwa w Polsce*, Warszawa 2019, s. 12. <https://www.gov.pl/attachment/3a8239b5-1776-4e7e-9ca5-5db953184d7d>.

Komisja Europejska, *A long-term Vision for the EU's Rural Areas – Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040*, Bruksela 2021, s. 5. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/strategy/strategy_documents/documents/ltvra-c2021-345_en.pdf.

jak opieka nad dziećmi, transport publiczny czy ochrona zdrowia. Z kolei niedawny raport GUS zwraca uwagę na przewagę mężczyzn wśród „gniazdowników”, czyli młodych, bezdzietnych i nieposiadających współmałżonka osób mieszkających z rodzicami. W 2018 roku zaliczało się do nich 43% mężczyzn i 29% kobiet w wieku 25-34 lat. Najczęstsze przyczyny trudności w usamodzielnieniu się to zbyt niskie dochody oraz konieczność opieki nad rodzicami – 29% gniazdowników mieszka z jednym rodzicem¹¹⁵.

Oczywiście pozostanie w miejscu pochodzenia nie jest złe samo w sobie. Nie jest jednak pewne, czy te miejsca dają mężczyznom odpowiednie perspektywy na przyszłość. Po pierwsze młodzi mężczyźni, podejmując decyzje o pozostaniu na prowincji lub powrocie na nią, mogą nie doceniać ryzyka samotności, rosnącego m.in. za sprawą spadającej „wartości” mężczyzn jako potencjalnych mężów (zob. rozdział „[Edukacja](#)” i „[Praca i państwo opiekuńcze](#)”) i „wartości” małżeństwa dla kobiet w ogóle (zob. początek rozdziału „[Rewolucja płci i rodzina](#)”). Po drugie – mężczyźni mogą nie przewidywać niekorzystnych zmian w sektorze rolniczym i zmian w przemyśle (zob. rozdział „[Praca i państwo opiekuńcze](#)”). Po trzecie wreszcie mogą oni nie doceniać skali problemów z dostępem do usług publicznych, które dopiero później okażą się kluczowe, w szczególności ograniczonego dostępu do ochrony zdrowia¹¹⁶.

Łatwo zauważalna polaryzacja polityczna na linii miasto-wieś prowadzi już teraz do „rewanżu miejsc bez znaczenia”, czyli upowszechnienia się antyestablishmentowych preferencji wyborczych w miejscach o względnie słabszym poziomie rozwoju

¹¹⁵ GUS, *Pokolenie gniazdowników w Polsce*, Warszawa 2020, s. 12. <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/jakosc-zycia/pokolenie-gniazdownikow-w-polsce,6,1.html>.

¹¹⁶ Szymaniak M., *W małych miastach lepiej nie chorować*, Klub Jagielloński, 2021. <https://klubjagiellonski.pl/2021/07/27/w-malych-miastach-lepiej-nie-chorowac-reportaz>.

gospodarczego oraz szybszej depopulacji¹¹⁷. Zjawisko to może jednak wkrótce doprowadzić do jeszcze poważniejszych reakcji ze strony mało obecnie politycznie zorganizowanych „niepoślubialnych mężczyzn”, którzy nie mając perspektyw ani na dobrą pracę, ani na założenie rodziny, mogą ulec procesom radykalizacji.

¹¹⁷ Rodríguez-Pose A., *The revenge of the places that don't matter (and what to do about it)*, „Cambridge Journal of Regions, Economy and Society”, 2018, nr 11 (1), s. 189–209. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>.

Rekomendowane kierunki interwencji

Podjęcie wielowymiarowe

Planowanie polityki publicznej z uwzględnieniem kryterium płci wymaga wielowymiarowego – czy też intersekcyjnego – podejścia, tzn. zauważenia, jak różnice między płciami kształtują się w poszczególnych grupach społecznych definiowanych przez wykształcenie, zawód, wiek lub miejsce zamieszkania¹¹⁸. Według najnowszej strategii równości płci Komisji Europejskiej, podejście takie pozwala odkryć nakładanie się kilku powodów dyskryminacji kobiet¹¹⁹. O ile nie założymy, że we wszystkich grupach społecznych to kobiety wymagają szczególnego wsparcia poprzez interwencje publiczne, podejście to pozwala też zauważyć problemy mężczyzn.

Raporty dotyczące nierówności płci ograniczają się zazwyczaj do średnich wyników kobiet i mężczyzn, pomijając rozkład badanych zmiennych. Błędem jest jednak założenie, że mężczyźni we wszystkich grupach społecznych są uprzywilejowani. Utrwalanie go w dyskursie publicznym prowadzi do wykluczenia problemów mężczyzn z puli zjawisk wymagających politycznego rozwiązania¹²⁰.

¹¹⁸ Zob. Hankivsky O., Cormier R., *Intersectionality and Public Policy: Some Lessons from Existing Models*, „Political Research Quarterly”, 2011, nr 64 (1), s. 217–229. <http://www.jstor.org/stable/41058335>.

Hankivsky O., Jordan-Zachery J. Sh. (red.), *The Palgrave Handbook of Intersectionality in Public Policy*, 2019. <https://www.doi.org/10.1007/978-3-319-98473-5>.

¹¹⁹ „We wszystkich obszarach swojej polityki UE będzie podnosiła kwestię intersekcyjności płci z innymi przyczynami dyskryminacji. Kobiety stanowią niejednorodną grupę i mogą doświadczać poważnej dyskryminacji intersekcyjnej z powodu kilku cech osobistych. Na przykład niepełnosprawna migrantka może doświadczać dyskryminacji z co najmniej trzech powodów.

Komisja Europejska, *Unia równości: strategia na rzecz równouprawnienia płci na lata 2020–2025*, Bruksela 2020, s. 18. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0152&from=EN>.

¹²⁰ Według teorii docelowych grup odbiorców polityk (policy target populations) określanie grupy jako uprzywilejowanej i niezastługującej na wsparcie służy twórcom polityk publicznych do uzasadnienia wyбору grup docelowych. Innymi słowy politycy starają się pokazać, że robią „dobre rzeczy dla dobrych ludzi”.

Zob. Schneider A., Ingram H., *Framing the target in policy formulation: the importance of social constructions*, [w:] Howlett M., Mukherjee I. (red.), „Handbook of Policy Formulation”, Edward Elgar Publishing 2019, s. 320–336.

W rezultacie debata publiczna zdominowana jest przez elitarne problemy kobiet – mniejszy odsetek kobiet na wysokich stanowiskach, wśród profesorów czy w polityce. W efekcie uczelnie skupiają się na drobnych krokach w stronę równości płci wśród doktorantów na poszczególnych kierunkach czy promowaniu kierunków inżynierskich wśród kobiet, podczas gdy masowe problemy dotyczące problemów z czytaniem – powszechnych zwłaszcza wśród chłopców – czy też niższego odsetka studiujących mężczyzn, pozostają w zasadzie bez odpowiedzi. Z kolei (co najwyżej mało skuteczne¹²¹) kwoty płci w wyborach pomijają problem z reprezentacją różnych grup zawodowych w parlamencie¹²² – w 2016 roku tylko 39 z 460 posłów i 4 ze 100 senatorów nie posiadało wykształcenia wyższego¹²³.

Takie wielowymiarowe podejście pozwala ponad wszystko znaleźć bardziej skuteczne rozwiązania, biorące pod uwagę cały kontekst, w którym żyją ludzie i powstają ich problemy, a nie odpowiadać na problemy *in abstracto*, na podstawie średnich wyników jednowymiarowo definiowanych grup. Niniejszy raport wyraźnie

¹²¹ Zob. np.: Górecki, M.A., Kukołowicz P., *Gender Quotas, Candidate Background and the Election of Women: A Paradox of Gender Quotas in Open-List Proportional Representation Systems*, „Electoral Studies”, 2014, nr 36, s. 65–80. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2014.06.009>.

Gendźwił A., Żótkak T., *Do Parties and Voters Counteract Quota Regulations? The Impact of Legislative Gender Quotas on Ballot Ranking and Preference Voting in Poland*, „Politics & Gender”, 2020, nr 16 (1), s. 199–229. <https://doi.org/10.1017/S1743923X18000880>.

¹²² Zob. omówienie różnorodności zawodowej polskich posłów do 2011 r.: Kunovich Sh., *Occupational Diversity in Polish Politics, 1991–2011*, „International Journal of Sociology”, 2017, nr 48 (1), s. 60–75. <https://doi.org/10.1080/00207659.2018.1414503>.

¹²³ Demagog, *Którzy posłowie nie mają wyższego wykształcenia?*, 2016. <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/ktorzy-poslowie-nie-maja-wyzszego-wykształcenia/>.

Biuro Komunikacji Społecznej Senatu RP, *Mała statystyka Senatu IX kadencji, Noty o Senacie*, Warszawa 2016. https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/senatrp/noty2016/9.pdf.

pokazuje, że zwrócenie uwagi na czynnik płci z uwzględnieniem kontekstu geograficznego i klasowego pozwala odkryć dla szerszej publiczności ważne problemy publiczne, takie jak depopulacja wsi, niezrównoważone płciowo migracje, społeczne skutki alkoholizmu czy różnice w doświadczeniach edukacyjnych. Można też w ten sposób dostrzec przyczyny zjawisk szkodliwych dla kobiet – np. wpływ nadużywania alkoholu na przemoc w rodzinie – i znaleźć ich bardziej skuteczne rozwiązania.

Zmniejszenie różnic w wynikach edukacji szkolnej

Największą i najważniejszą różnicą między płciami w edukacji szkolnej jest przewaga dziewczynek w umiejętności czytania. Braki chłopców przekładają się na ich późniejsze możliwości poznawcze oraz wybory zawodowe. Najprostszym rozwiązaniem jest dopasowanie kanonu lektur lub jego rozluźnienie, tak by odpowiadał on preferencjom czytelniczym chłopców – częściej poszukujących w lekturze faktów, na przykład dotyczących ich hobby¹²⁴. Można też pozostawić większą swobodę w doborze lektur nauczycielom, a nawet uczniom. Niebagatelna jest też rola ojców w rozwijaniu pasji czytelniczych chłopców. Niezwykle celna jest więc w tym kontekście żartobliwa reklama fundacji „Cała Polska czyta dzieciom”, w której ojciec udowodnił córce, że umie czytać¹²⁵. Interwencje publiczne mogą skupić

¹²⁴ Zob. rozbudowane badanie o czytelniczych preferencjach chłopców i dziewcząt: Zasacka Z., *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014. http://eduentuzjasci.pl/images/stories/publikacje/Czytelnictwo_dzieci_i_mlodziemy.pdf.

Por. badanie międzynarodowe: van Hek M., Buchmann C., Kraaykamp G., *Educational Systems and Gender Differences in Reading: A Comparative Multilevel Analysis*, „European Sociological Review”, 2019, nr 35 (2), s. 169–186. <https://doi.org/10.1093/esr/jcy054>.

¹²⁵ Fundacja Cała Polska czyta dzieciom, *Tato, czy ty umiesz czytać?* <https://www.youtube.com/watch?v=TLOBT-XkVnl>.

¹²⁶ National Literacy Trust, *Using the power of football to transform children's futures*, 2018. <https://medium.com/national-literacy-trust/using-the-power-of-football-to-transform-childrens-futures-7f4e56f05316>.

National Literacy Trust, *Sport and literacy*. <https://literacytrust.org.uk/programmes/sport-and-literacy/>.

się też na innych męskich autorytetach, na przykład trenerach sportowych, tak jak dzieje się to już w innych krajach¹²⁶. Jednocześnie należy stworzyć zachęty dla mężczyzn do podejmowania zawodu nauczyciela. Uzasadnione wydają się też kampanie promujące czytelnictwo skierowane szczególnie do chłopców.

Kolejnym możliwym rozwiązaniem jest urozmaicenie metod nauczania i uczenia się. Można w ten sposób zarówno zmniejszyć różnice w wynikach między płciami, jak i podnieść poziom nauczania w ogóle. Kroki pomagające najstarszym chłopcom – takie jak wprowadzenie dyskusji w grupach i zachęcanie do interakcji z kolegami – mogą się okazać korzystne także dla dziewcząt¹²⁷. Jest to tym ważniejsze, że różnice w ramach płci są znacznie większe niż między płciami.

Ciekawym rozwiązaniem jest upowszechnienie nauczania w szkołach lub klasach jednopłciowych, co może przynieść korzystne rezultaty zarówno dla chłopców, jak i dla dziewcząt¹²⁸. W ten sposób chłopców mogłoby uczyć więcej mężczyzn,

¹²⁷ Younger M., Warrington M., *Raising Boys' Achievement* "Department for Education and Skills, „Department for Education and Skills Research Report”, 2005, nr 636. <https://dera.ioe.ac.uk/5400/1/RR636.pdf>.

¹²⁸ Zob. argumenty przeciw koedukacyjne z perspektywy dziewcząt: Olejak K., *Koedukacyjne klasy w szkołach to błąd*, „Pressje”, nr 57, 2020. <https://klubjagiellonski.pl/2020/12/28/koedukacyjne-klasy-w-szkolach-do-blad/>.

Dla Korei: Park H., Behman J.R., Choi J., Causal Effects of Single-Sex Schools on College Entrance Exams and College Attendance: Random Assignment in Seoul High Schools, „Demography”, 2013, nr 50 (2), s. 447–469. <https://doi.org/10.1007/s13524-012-0157-1>.

Dla Szwajcarii: Eisenkopf G., Hessami Z., Fischbacher U., Ursprung H.W., Academic Performance and Single-Sex Schooling: Evidence from a Natural Experiment in Switzerland, „Journal of Economic Behavior & Organization, Behavioral Economics of Education”, 2015, nr 115, 123–143. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2014.08.004>.

a metody i treści mogłyby być bardziej dostosowane do ich potrzeb i zainteresowań. Chociaż nie we wszystkich kontekstach i wariantach takie rozwiązania się sprawdzają, niewątpliwie zasługują one na przetestowanie w Polsce¹²⁹.

Zmniejszenie różnic w poziomie wykształcenia

Wraz z upowszechnieniem edukacji wyższej w ciągu ostatnich 30 lat pojawił się nowy problem – znacząca nierównowaga między kobietami a mężczyznami w podejmowaniu oraz kończeniu studiów. Duża różnica przekłada się na nierówności w innych wymienionych w raporcie dziedzinach życia. Nierównowaga ta jest niekorzystna nie tylko dla mężczyzn, ale i dla kobiet, m.in. poprzez brak partnerów o pożądanym przez nie statusie społeczno-ekonomicznym.

Wyraźnie mniejszy odsetek kobiet na poszczególnych kierunkach¹³⁰ jest traktowany jako argument do interwencji państwa, uczelni czy organizacji pozarządowych¹³¹. Nie jest za to traktowana jako problematyczna stosunkowo mniejsza reprezentacja mężczyzn, nawet na kierunkach zapewniających wysokie zarobki

¹²⁹ Pahlke E., Hyde J.S., Allison C.M., *The Effects of Single-Sex Compared with Coeducational Schooling on Students' Performance and Attitudes: A Meta-Analysis*, „Psychological Bulletin”, 2014, nr 140 (4), s. 1042–72. <https://doi.org/10.1037/a0035740>.

Koniewski M., Mazelanik R., *Razem czy osobno? Przegląd badań nad edukacją zróżnicowaną ze względu na płeć*, „Edukacja”, 2017, nr 3 (142), s. 20–36. <https://doi.org/10.24131/3724.170302>.

¹³⁰ Na przykład kobiety stanowią 15% studentów na kierunkach informatycznych pierwszego stopnia.

¹³¹ Preferencje takie na polskich uczelniach pojawiły się dopiero w ostatnich latach i nie są jeszcze częste. We współpracy z MNiSW i PAN L'Oreal przyznaje stypendia naukowe tylko dla kobiet: <https://lorealakobietinauki.pl/idea-programu/>. UMCS preferował (preferuje?) kobiety przy równej liczbie punktów kandydatów na informatykę: <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2017/0726/130810-informacje-na-strone-www-umcs.pdf>. Liczne możliwości edukacyjne są tworzone przez pozarządowe fundacje wyłącznie dla kobiet (np. Akademia Liderki Biznesu, Geek Girls Carrots). Intel Technology Poland przyznaje stypendia dla studentek politechnik: <https://www.stypendiadladziewczyn.pl/pl/aktualnosci/66-to-juz-szosta-edycja-programu-stypendialnego-dla-studentek-politechnik>.

i w których nierównowaga płci może mieć znaczenie społeczne. Na przykład odsetek kobiet wśród absolwentów kierunku lekarskiego w Polsce wynosi 60% (od 54% na Uniwersytecie Jagiellońskim do 70% na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika)¹³², a 64% aplikantów prawniczych to kobiety, co przekłada się również na przewagę liczebną kobiet wśród sędziów (zob. rozdział „[Rewolucja płci i rodzina](#)”)¹³³. Zadanie to jest o tyle ważne, że analogiczne kroki, tyle że w odniesieniu do kobiet, są wprowadzane na dalszych szczeblach kształcenia i kariery naukowej. Ogłoszony niedawno „Plan równości płci dla Uniwersytetu Warszawskiego” (pierwszy tego rodzaju plan w Polsce) w swojej diagnozie skupia się na obecnych proporcjach, umniejszając znaczenie szybko zachodzących przemian opisanych w rozdziale „[Edukacja](#)”¹³⁴. Zdaje się więc, że uwaga publiczna skupiona jest na problemach o skali znacznie mniejszej niż masowe różnice w wykształceniu kobiet i mężczyzn.

Zdarzająca się dziś jednostronna dyskryminacja może budzić wśród młodych mężczyzn niebezzasadne poczucie niesprawiedli-

¹³¹ Preferencje takie na polskich uczelniach pojawiły się dopiero w ostatnich latach i nie są jeszcze częste. We współpracy z MNiSW i PAN L’Oreal przyznaje stypendia naukowe tylko dla kobiet: <https://loredlakobietinauki.pl/idea-programu/>. UMCS preferował (preferuje?) kobiety przy równej liczbie punktów kandydatów na informatykę: <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2017/0726/130810-informacje-na-strone-www-umcs.pdf>. Liczne możliwości edukacyjne są tworzone przez pozarządowe fundacje wyłącznie dla kobiet (np. Akademia Liderki Biznesu, Geek Girls Carrrots). Intel Technology Poland przyznaje stypendia dla studentek politechnik: <https://www.stypendiadlaczlowczyn.pl/pl/aktualnosci/66-to-juz-szosta-edycja-programu-stypendialnego-dla-studentek-politechnik>.

¹³² GUS, *Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2018/2019*. Dane od 1 grudnia 2017 do 31 grudnia 2018. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20182019-wyniki-wstepne,8,6.html>.

¹³³ Puls Biznesu, *Kobiety zdominowały egzaminy na aplikacje prawnicze, 2020*. <https://www.pb.pl/kobiety-zdominowaly-egzaminy-na-aplikacje-prawnicze-983739>.

¹³⁴ Uniwersytet Warszawski, *Zarządzenie nr 194 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 27 sierpnia 2020 r. w sprawie „Planu równości płci dla Uniwersytetu Warszawskiego oraz planu działań równościowych na lata 2020-2023”*. <https://monitor.uw.edu.pl/Lists/Uchway/Attachments/5574/M.2020.371.Zarz.194.pdf>.

wości. Wspieranie mężczyzn poprzez obustronną dyskryminację pozytywną niekoniecznie byłoby jednak najlepszym rozwiązaniem. Poza wątpliwościami co do legitymizacji wprowadzających ją instytucji oraz skuteczności i skutków ubocznych takich działań, dyskryminacja pozytywna rodzi także konflikt między równością jednostek wobec prawa a próbą osiągnięcia równości rezultatów w skali społeczeństwa¹³⁵. Pierwsze interwencje publiczne w tym zakresie powinny więc ograniczać się do kampanii promujących studia wśród nastolatków oraz analizy przyczyn porzucania studiów przez mężczyzn.

Jako że „nadprodukcja” absolwentów akademickich szkół wyższych również nie jest stanem pożądanym, należy rozbudować ofertę wyższych szkół zawodowych oraz szkół branżowych przy uwzględnieniu prawdopodobnych w następnych dekadach zmian technologicznych. Szkoły takie powinny umożliwiać uczniom zdobycie przyszłościowych zawodów niewymagających ukończenia studiów wyższych, a jednocześnie wyposażać ich w narzędzia poznawcze i należyście przygotowywać do aktywnego życia społecznego.

Ojcostwo i stabilność rodzin

Stabilność rodziny pozostaje kluczowa dla przyszłości dzieci. Planowanie polityki publicznej opiera się zazwyczaj na skutkach dla jednostek, nie doceniając wartości trwałych relacji międzyludz-

¹³⁵ Już w 1987 parytety wprowadzane na kierunkach medycznych celem wsparcia mężczyzn zostały uznane za niezgodne z zasadą równości przez Trybunał Konstytucyjny.

Trybunał Konstytucyjny, *Orzeczenie z dnia 3 marca 1987 r. P 2/87*. <https://prawo.money.pl/orzecznictwo/trybunal-konstytucyjny/orzeczenie;z;dnia;1987-03-03,p.2.87,16,orzeczenie.html>

Orzeczenie to dotyczyło oczywiście innej konstytucji i zostało wydane w innym reżimie, przez co wykładni nie można uznać za aktualną. Obecna Konstytucja także zakłada jednak równość kobiet i mężczyzn i podobna wykładnia byłaby usprawiedliwiona, zob. Urbaniak K., Parytety i kwoty wyborcze a Konstytucja RP, „Przegląd Politologiczny”, 2011, nr 2. <https://doi.org/10.14746/pp.2011.16.2.7>.

kich. W związku z tym literatura badająca interwencje publiczne na rzecz stabilności małżeństw jest stosunkowo skromna.

Ważnym czynnikiem wpływającym na trwałość małżeństw jest stabilność zatrudnienia i dochodów, zwłaszcza mężczyzn. Nie przez przypadek zatrudnienie wśród mężczyzn samotnych jest niższe niż wśród mężczyzn tworzących związki. W Polsce w grupie wiekowej 25-54 lat odsetek zatrudnionych mężczyzn wynosi 81% wśród samotnych i bezdzietnych, 87% wśród samotnie wychowujących dzieci, a ponad 90% wśród tworzących gospodarstwo domowe z inną osobą dorosłą (zarówno z dziećmi, jak i bez dzieci)¹³⁶. Wynika to zapewne w dużej mierze z większych szans pracujących mężczyzn na stworzenie i utrzymanie związku. Badania potwierdzają wpływ niepewności na rynku pracy i kryzysów na trwałość małżeństw¹³⁷. Chociaż pandemia mogła uderzyć bardziej w zatrudnienie kobiet, to mężczyźni pracują w sektorach bardziej zależnych od koniunktury, jak na przykład budownictwo. Stabilność małżeństw może poprawiać godne zabezpieczenie na wypadek utraty pracy¹³⁸.

Patrząc na problem długoterminowo, należy także promować umiejętności potrzebne do utrzymywania trwałych relacji poprzez edukację. Jest to tym ważniejsze, że wobec upowszechnienia rozwodów wiele dzieci nie posiada odpowiednich wzorców do

¹³⁶ Eurostat, *Employment rate by sex, age groups, educational attainment level and household composition*, [lfst_hheredy](#).

¹³⁷ Anelli M., Giuntella O., Stella L., *Robots, Labor Markets, and Family Behavior*, „IZA Discussion Paper”, 2019, nr 12820. <http://ftp.iza.org/dp12820.pdf>.

Autor D., Dorn D., Hanson G., *When Work Disappears: Manufacturing Decline and the Falling Marriage Market Value of Young Men*, „American Economic Review: Insights”, 2019, nr 1 (2), s. 161–78. <https://doi.org/10.1257/aeri.20180010>.

¹³⁸ Swensen I., Lindo J.M., Regmi K., *Stable Income, Stable Family*, „National Bureau of Economic Research Working Paper Series”, 2020, nr 27753. <https://doi.org/10.3386/w27753>.

naśladowania. Błędem jest utożsamianie „wychowania do życia w rodzinie” z edukacją seksualną. Trwałość rodzin jest wartością – również ekonomiczną – dla społeczeństwa. Stabilnej rodziny nie jest w stanie zastąpić redystrybucja ani „outsourcing” pracy opiekuńczej. Szczególnie wobec konfliktów politycznych toczących się wokół płci, należy przygotowywać dzieci do damsko-męskiej współpracy w rodzinie.

W związku z powszechnością rozwodów należy umożliwiać i promować równe uczestnictwo mężczyzn w wychowaniu dzieci po ewentualnym rozwodzie. Kluczowa w tym aspekcie będzie dalsza praca nad projektami ustaw o pieczy naprzemiennej i alienacji rodzicielskiej. Symboliczne znaczenie może mieć wpisanie ojcostwa do art. 18 Konstytucji. Choć nie należy bezpodstawnie przypisywać stronniczości sędziom, zwiększenie wśród sędziów liczby mężczyzn powinno pozytywnie wpłynąć na postrzeganie ich wyroków jako bezstronnych, zwłaszcza w sytuacjach konfliktu między kobietą a mężczyzną. Po ewentualnym powrocie do orzekania w składach trzyosobowych w sprawach rozwodowych orzekać powinny składy zawierające co najmniej jednego mężczyznę i jedną kobietę.

Polityki zdrowotne

Różnica w długości życia między płciami jest w Polsce wyjątkowo duża i z pewnością w znacznej mierze wynika ze szkodliwych nawyków mężczyzn. Szansą na zatrzymanie przekazywania ich kolejnym pokoleniom byłoby wprowadzenie do szkół poważnie traktowanej nauki o zdrowiu, być może nawet jako osobnego przedmiotu szkolnego. Powinien on zachęcać do profilaktyki i zdrowego trybu życia oraz zawierać wiedzę o skutkach nadużywania alkoholu i innych używek, a także ostrzegać przed ryzykownym korzystaniem z internetu. Mógłby jednocześnie obejmować wiedzę o seksie. Nacisk na zdrowie pozwoliłby uniknąć sporów politycznych o rozszerzenie w szkołach edukacji seksualnej.

Do dorosłych mężczyzn powinny zostać skierowane kampanie informacyjne skłaniające do dbania o zdrowie: chodzenia do lekarza, badań profilaktycznych, ograniczenia nadwagi i zachowań ryzykownych. Choć oddolne kampanie w stylu „Movember” – polegającej na noszeniu wąsów w listopadzie celem zwrócenia uwagi na problemy zdrowotne mężczyzn, takie jak rak prostaty – są krokiem w dobrym kierunku, trudno uznać je za wystarczające. W szczególności konieczne są bardziej intensywne kampanie i polityki na rzecz ograniczenia konsumpcji alkoholu.

Przyszłość pracy

W związku z dużymi różnicami w wykształceniu między kobietami i mężczyznami oraz segregacją zawodową i geograficzną płci, polityka publiczna w dobie szybkiego postępu technologicznego powinna opierać się na wiarygodnych prognozach uwzględniających scenariusze dla poszczególnych pokoleń z podziałem na płcie. Podobnie – płeć i wiek nie powinny być pomijane w analizach obciążenia podatkowego.

Stabilność i jakość zatrudnienia jest kluczowa dla stabilności małżeństw oraz możliwości usamodzielnienia się od rodziców. „Gniazdownicy” i osoby w kryzysie bezdomności to w zdecydowanej większości mężczyźni. Rozwiązania problemu bezdomności powinny więc uwzględniać perspektywę płci.

Jednym z najbardziej medialnych i budzących spory rozwiązań ostatnich lat w zakresie polityk społecznych zróżnicowanych ze względu na płeć jest wyrównanie wieku emerytalnego. Warto podkreślić, że jest to postulat popierany często również z perspektywy kobiet. Równy wiek emerytalny wyrównuje szanse zawodowe kobiet u schyłku ich kariery oraz zapobiega ubóstwu emerytek. Z perspektywy mężczyzn natomiast zmniejsza skalę redystrybucji od mężczyzn do kobiet, która może stawać się coraz bardziej odczuwalna wskutek rozpadów związków damsko-męskich.

W celu zmniejszenia nierównowagi płci w migracjach oraz nierów-

ności związanych z miejscem zamieszkania należy uwzględnić perspektywę płci przy opracowywaniu strategii przeciw depopulacji wsi. O ile nie poprawią się perspektywy życia na wsi i w małych miastach, kobiety dalej będą wyjeżdżać do miast, a mężczyźni będą pozostawać na wsiach samotnie i na niższym poziomie życia. Interwencje takie powinny dotyczyć zarówno szans zawodowych, jak i dostępności usług publicznych. Celem powinno być, by młodzi ludzie (zwłaszcza kobiety) nie czuli się zmuszeni do migracji do dużych miast lub uznawali powrót po studiach jako atrakcyjną możliwość. Problem migracji młodych kobiet z terenów miejskich został niedawno dostrzeżony przez Komisję Europejską w „Długoterminowej wizji dla obszarów wiejskich” i dotyczy wielu krajów europejskich¹³⁹, co stwarza obiecujące perspektywy współpracy ponadnarodowej.

¹³⁹Komisja Europejska, *A long-term Vision for the EU's Rural Areas – Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040*, Bruksela 2021, s. 5. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/strategy/strategy_documents/documents/ltvra-c2021-345_en.pdf.

Zob. też proponowane strategie rozwoju regionów podlegających depopulacji: ESPON, *Shrinking rural regions in Europe Towards smart and innovative approaches to regional development challenges in depopulating rural region*, Luksemburg 2017. <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20Policy%20Brief%20on%20Shrinking%20Rural%20Regions.pdf>

Bibliografia

Adamski M., Statystyczny polski sędzia, „Rzeczpospolita”, 2013. <https://www.rp.pl/artykul/1061032-Statystyczny-polski-sedzia.html>.

Aguiar M., Bilal M., Charles K.K., Hurst E., Leisure Luxuries and the Labor Supply of Young Men, „Journal of Political Economy”, 2021, nr 129 (2), s. 337–382. <https://doi.org/10.1086/711916>.

Ammermueller A., Dolton P., Pupil-Teacher Gender Interaction Effects on Scholastic Outcomes in England and the USA, „SSRN Scholarly Paper”, 2006, nr 927689. <https://doi.org/10.2139/ssrn.927689>.

Anelli M., Giuntella O., Stella L., Robots, Labor Markets, and Family Behavior, „IZA Discussion Paper”, 2019, nr 12820. <http://ftp.iza.org/dp12820.pdf>.

Autor D., Dorn D., Hanson G., When Work Disappears: Manufacturing Decline and the Falling Marriage Market Value of Young Men, „American Economic Review: Insights”, 2019, nr 1 (2), s. 161–178. <https://doi.org/10.1257/aeri.20180010>.

Autor D., Figlio D., Karbownik K., Roth J., Wasserman M., Family Disadvantage and the Gender Gap in Behavioral and Educational Outcomes, „American Economic Journal: Applied Economics”, 2019, nr 11 (3), s. 338–381. <https://doi.org/10.1257/app.20170571>.

Baranowska A., Matysiak A., Does parenthood increase happiness? Evidence for Poland, „Vienna Yearbook of Population Research”, 2011, nr 9, s. 307–325. <http://www.jstor.org/stable/41342815>.

BDL, Ludność, Wymeldowania do miast.

BDL, Narodowe Spisy Powszechne, NSP 2011 – ludność, Ludność w wieku 15 lat i więcej wg stanu cywilnego prawnego i płci.

BDL, Szkolnictwo wyższe, studenci i absolwenci wg form własności uczelni, płci. <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/temat>.

Becker H., Thimmel A. (red.), Access Study on international youth exchange. Results of the research project. https://www.zugangsstudie.de/wp-content/uploads/2020/05/Zugangsstudie_en_web.pdf

Biuro Komunikacji Społecznej Senatu RP, Mała statystyka Senatu IX kadencji, Noty o Senacie, Warszawa 2016. https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/senatrp/noty2016/9.pdf.

Böttcher L., Araújo N.A.M., Nagler J., Mendes J.F.F., Helbing D., Herrmann H.J., Gender Gap in the ERASMUS Mobility Program, „PLoS ONE”, 2016, nr 11 (2). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0149514>.

Breen R., Education and intergenerational social mobility in the US and four European countries, „Oxford Review of Economic Policy”, nr 35 (3), 2019, s. 445–466. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grz013>.

Breen R., Luijkx R., Müller W., Pollak R., Long-term Trends in Educational Inequality in Europe: Class Inequalities and Gender Differences, „European Sociological Review”, 2010, nr 26 (1), s. 31–48. <https://doi.org/10.1093/esr/jcp001>.

Buss D.M., The Evolution of Desire Strategies of Human Mating, New York Basic Books 2016.

Byhoff E., Hamati M.C., Power R. et al., Increasing educational attainment and mortality reduction: a systematic review and taxonomy, „BMC Public Health”, 2017, nr 719. <https://doi.org/10.1186/s12889-017-4754-1>.

Cavaille C., Marshall, J., Education and Anti-Immigration Attitudes: Evidence from Compulsory Schooling Reforms across Western Europe, „American Political Science Review”, 2019, nr 113 (1), 254–263. <https://doi.org/10.1017/S0003055418000588>.

CBOS, Elektoraty o istotnych kwestiach społeczno-politycznych, Komunikat z badań nr 91/2021.

CBOS, Kobiety i mężczyźni w domu, Komunikat z badań nr 127/2018. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_127_18.PDF.

CBOS, Konsumpcja alkoholu w Polsce, Komunikat z badań nr 151/2019. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_151_19.PDF.

CBOS, Oszacowanie rozpowszechnienia wybranych uzależnień behawioralnych oraz analiza korelacji pomiędzy występowaniem uzależnień behawioralnych a używaniem substancji psychoaktywnych, 2015. https://www.cinn.gov.pl/portal?id=15&res_id=928538.

CBOS, Palenie papierosów, Komunikat z badań nr 104/2019. https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_104_19.PDF.

CBOS, Ważne kwestie społeczno-polityczne w opiniach młodych Polaków, Komunikat z badań nr 93/2021.

Cho I., The Effect of Teacher–Student Gender Matching: Evidence from OECD Countries, „Economics of Education Review”, 2012, nr 31 (3), s. 54–67. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2012.02.002>.

Chudnovskaya M., Kashyap R., Is the End of Educational Hypergamy the End of Status Hypergamy? Evidence from Sweden, „European Sociological Review”, 2020, nr 36 (3), s. 351–365. <https://doi.org/10.1093/esr/jcz065>.

CIOP, Wypadki przy pracy. https://www.ciop.pl/CIOPPortalWAR/file/78476/WPP_tab_02.pdf.

CKE, Osiągnięcia uczniów kończących VIII klasę szkoły podstawowej. Sprawozdanie za rok 2020, 2020. https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_OSMOKLASISTY/Informacje_o_wynikach/2020/sprawozdania/E8_J%C4%99zyk%20polski_sprawozdanie.pdf.

Dee T.S., Teachers and the Gender Gaps in Student Achievement, „Journal of Human Resources”, 2007, nr XLII (3), s. 528–554. <https://doi.org/10.3368/jhr.XLII.3.528>.

Demagog, Którzy posłowie nie mają wyższego wykształcenia?, 2016. <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/ktorzy-poslowie-nie-maja-wyzszego-wyksztalcenia/>.

Doherty W.J., Willoughby B.J., Wilde J.L., Is the Gender Gap in College Enrollment Influenced by Nonmarital Birth Rates and Father Absence?, „Family Relations”, 2016, nr 65, s. 263–274. <https://doi.org/10.1111/fare.12157>.

EIGE, Gender Equality Index 2020: Can we wait 60 more years?, 2020. <https://eige.europa.eu/news/gender-equality-index-2020-can-we-wait-60-more-years>.

Eisenkopf G., Hessami Z., Fischbacher U., Ursprung H.W., 2015, Academic Performance and Single-Sex Schooling: Evidence from a Natural Experiment in Switzerland, „Journal of Economic Behavior & Organization, Behavioral Economics of Education”, nr 115, s. 123–143. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2014.08.004>.

Eliot L., Single-Sex Education and the Brain, „Sex Roles”, 2013, nr 69 (7), s. 363–381. <https://doi.org/10.1007/s11199-011-0037-y>.

England P., The Gender Revolution: Uneven and Stalled, „Gender & Society”, 2010, nr 24 (2), s. 149–166. <https://doi.org/10.1177/0891243210361475>.

ESPON, Shrinking rural regions in Europe Towards smart and innovative approaches to regional development challenges in depopulating rural region, Luksemburg 2017. <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20Policy%20Brief%20on%20Shrinking%20Rural%20Regions.pdf>.

Esteve A., Schwartz C.R., Van Bavel J., Permanyer I., Klesment M., Garcia J., The End of Hypergamy: Global Trends and Implications. „Population and Development Review“, 2016, nr 42 (4), s. 615–625. <https://doi.org/10.1111/padr.12012>.

Eurostat, Accidental drowning in the EU: how countries compare. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190809-1>.

Eurostat, Body mass index (BMI) by sex, age and educational attainment level, hlth_ehis_bmi_e. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_ehis_bmi_e&lang=en.

Eurostat, Causes of death - standardised death rate by NUTS 2 region of residence, hlth_cd_asdr2. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_cd_asdr2&lang=en.

Eurostat, Duration of working life, lfsi_dwl_a. https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/lfsi_dwl_a_esms.htm.

Eurostat, Employees by sex, age and occupation, lfsa_eegais. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?wai=true&dataset=lfsa_eegais.

Eurostat, Employment rate by sex, age groups, educational attainment level and household composition, lfst_hheredy. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_hheredy/default/table?lang=en.

Eurostat, Estimated average age of young people leaving the parental household by sex, yth_demo_030. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=yth_demo_030&lang=en.

Eurostat, Healthy life years at birth by sex, hlth_hlye. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00150/default/table?lang=en>.

Eurostat, komunikat prasowy z 6 marca 2020. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10474926/3-06032020-AP-EN.pdf/763901be-81b7-ecd6-534e-8a2b83e82934>.

Eurostat, Life expectancy by age and sex, demo_mlexpec. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_mlexpec/default/table?lang=en.

Eurostat, Life expectancy by age, sex and educational attainment level, demo_mlexpecedu. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_mlexpecedu&lang=en.

Eurostat, Mean age at first marriage, demo_nind. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_nind&lang=en.

Eurostat, Mean age of women at the birth of first child, TPS00017. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00017/default/table?lang=en>.

Eurostat, Population by educational attainment level, sex and age (%) – main indicators, edat_lfse_03. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_03&lang=eng.

Finlayson L., The Third Shift: The Politics of Representation and the Psychological Turn, „Signs: Journal of Women in Culture and Society”, 2018, nr 43 (4), s. 775–795. <https://doi.org/10.1086/696624>.

Fundacja Cała Polska czyta dzieciom, Tato, czy ty umiesz czytać? <https://www.youtube.com/watch?v=TLOBT-XkVnl>.

Galasso V., Profeta P., Foucault M., Pons V., COVID-19 Vaccine’s Gender Paradox, medRxiv 2021.03.26.21254380. <https://doi.org/10.1101/2021.03.26.21254380>.

Gendźwiłł A., Żółtak T., Do Parties and Voters Counteract Quota Regulations? The Impact of Legislative Gender Quotas on Ballot Ranking and Preference Voting in Poland, „Politics & Gender”, 2020, nr 16 (1), s. 199–229. <https://doi.org/10.1017/S1743923X18000880>.

Gong J., Lu Y., Song H. The Effect of Teacher Gender on Students' Academic and Noncognitive Outcomes, „Journal of Labor Economics”, 2018, nr 36 (3), s. 743–778. <https://doi.org/10.1086/696203>.

Górecki, M.A., Kukołowicz P., Gender Quotas, Candidate Background and the Election of Women: A Paradox of Gender Quotas in Open-List Proportional Representation Systems, „Electoral Studies”, 2014, nr 36, s. 65–80. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2014.06.009>.

Grabowska I., Kotowska I.E., Panek, T.. Warunki życia gospodarstw domowych. Edukacja. Diagnoza Społeczna 2015, Warunki i Jakość Życia Polaków – Raport, „Contemporary Economics”, 2015, nr 9 (4). <https://doi.org/10.5709/ce.1897-9254.183>.

Grow A., Schnor Ch., Van Bavel J., The reversal of the gender gap in education and relative divorce risks: A matter of alternatives in partner choice?, „Population Studies”, 2017, nr 71, s. 15–34. <https://doi.org/10.1080/00324728.2017.1371477>.

Grzelak Sz., Rola ojca w zapobieganiu zachowaniom ryzykownym oraz problemom dzieci i młodzieży. Wyniki badań i rekomendacje, w: „Rola ojca i postawy Polaków wobec ojcostwa w świetle badań społecznych”, „Opinie i ekspertyzy”, 2013, nr 211, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji. https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatekspertyzy/2415/plik/oe_211_.pdf.

Gulczyński M., Kogo obchodzą mężczyźni?, „Polityka.pl”, 2019. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1793128,1,kogo-obchodza-mezczyzni.read>.

GUS, Dzietność kobiet w latach 1960-2019. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/struktura-ludnosci,16,1.html>.

GUS, Kobiety i mężczyźni na rynku pracy, 2018. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/opracowania/kobiety-i-mezczyzni-na-ryнку-pracy-2018,1,7.html>.

GUS, Kobiety i mężczyźni w Europie, 2018. <https://stat.gov.pl/kobiety-i-mezczyzni-w-europie/bloc-1a.html?lang=pl>.

GUS, Liczba osób, które przystąpiły/zdały egzamin maturalny. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/liczba-osob-ktore-przystapilyzdały-egzamin-maturalny,15,1.html>.

GUS, Ludność według płci i wieku (stan w dniu 31.12.2019). <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stan-i-struktura-ludnosci-oraz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stan-w-dniu-31-12-2019,6,27.html>.

GUS, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Warszawa 2013, s. 61–73. https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf.

GUS, Ojcowie w Polsce. https://twitter.com/GUS_STAT/status/1010466285845704704/photo/1.

GUS, Pokolenie gniazdowników w Polsce, Warszawa 2020. <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/jakosc-zycia/pokolenie-gniazdownikow-w-polsce,6,1.html>.

GUS, Rocznik demograficzny 2008. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2008,3,2.html>.

GUS, Rocznik demograficzny 2018. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2018,3,12.html>.

GUS, Rocznik demograficzny 2019. https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/3/13/1/rocznik_demograficzny_2019.pdf.

GUS, Rocznik demograficzny 2021. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2021,3,15.html>.

GUS, Sytuacja demograficzna Polski do 2018 roku. Tworzenie i rozpad rodzin. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-polski-do-2018-roku-tworzenie-i-rozpad-rodzin,33,2.html>.

GUS, Szkoły wyższe i ich finanse w 2018 roku. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoly-wyzsze-i-ich-finance-w-2018-roku,2,15.html>.

GUS, Średnie wyniki uczniów na egzaminie ósmoklasisty. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/srednie-wyniki-uczniow-na-egzaminie-osmoklasisty,18,1.html>.

GUS, Średnie wyniki egzaminu maturalnego.

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/srednie-wyniki-egzaminu-maturalnego,17,1.html>.

GUS, Trwanie życia w 2018 r., Warszawa 2019. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2018-r,2,13.html>.

GUS, Trwanie życia w 2019 r., Warszawa 2020. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2019-roku,2,14.html>.

GUS, Wyjaśnienia do tablicy średniego dalszego trwania życia kobiet i mężczyzn, stanowiącej załącznik do komunikatu Prezesa GUS z 25 marca 2021 r., Warszawa 2021. <https://stat.gov.pl/sygnalne/komunikaty-i-obwieszczenia/lista-komunikatow-i-ob>

wieszczon/komunikat-w-sprawie-tablicy-sredniego-dalszego-trwania-zycia-kobiet-i-mezczyzn,285,9.html.

GUS, Wypadki przy pracy w 2019 r. – dane wstępne. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/warunki-pracy-wypadki-przy-pracy/wypadki-przy-pracy-w-2019-roku-dane-wstepne,3,38.html>.

GUS, Życie kobiet i mężczyzn w Europie, 2018. <https://stat.gov.pl/kobiety-i-mezczyzni-w-europie/bloc-3b.html?lang=pl>.

Hamad R., Elser H., Tran D.C., Rehkopf D.H., Goodman S.N., How and why studies disagree about the effects of education on health: A systematic review and meta-analysis of studies of compulsory schooling laws, „Social Science & Medicine”, 2018, nr 212, s. 168–178. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.07.016>.

Hankivsky O., Cormier R., Intersectionality and Public Policy: Some Lessons from Existing Models, „Political Research Quarterly”, 2011, nr 64 (1), s. 217–229. <http://www.jstor.org/stable/41058335>.

Hankivsky O., Jordan-Zachery J.Sh. (red.), The Palgrave Handbook of Intersectionality in Public Policy, 2019. <https://www.doi.org/10.1007/978-3-319-98473-5>.

Helbig M, Boys Do Not Benefit from Male Teachers in Their Reading and Mathematics Skills: Empirical Evidence from 21 European Union and OECD Countries, „British Journal of Sociology of Education”, 2012, nr 33 (5), s. 661–677. <https://doi.org/10.1080/01425692.2012.674782>.

Hinnerich B.T., Höglin E., Johannesson M. Are Boys Discriminated in Swedish High Schools?, „Economics of Education Review”, 2011, nr 30 (4), s. 682–690. <https://doi.org/10.1016/j.econedu-rev.2011.02.007>.

Hooghe L., Marks G., Cleavage theory meets Europe’s crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage, „Journal of European

Public Policy”, 2018, nr 25 (1), s. 109–135. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1310279>.

Jasilionis D., Grigoriev P., Stumbrys D., Stankūnienė V., Individual and Contextual Determinants of Male Suicide in the Post-Communist Region: The Case of Lithuania, „Population, Space and Place”, 2020, nr e2372. <https://doi.org/10.1002/psp.2372>.

Kiejna A., Piotrowski P., Adamowski T., et al., Rozpowszechnienie wybranych zaburzeń psychicznych w populacji dorosłych Polaków z odniesieniem do płci i struktury wieku – badanie EZOP Polska, *Psychiatria Polska*, 2015, nr 49 (1), s. 15–27. <https://doi.org.pl/10.12740/PP/30811>.

Komisja Europejska, A long-term Vision for the EU’s Rural Areas – Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040, Bruksela 2021. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/strategy/strategy_documents/documents/ltvra-c2021-345_en.pdf.

Komisja Europejska, Unia równości: strategia na rzecz równouprawnienia płci na lata 2020–2025, Bruksela 2020. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0152&from=EN>.

Koniewski M., Mazelanik R., Razem czy osobno? Przegląd badań nad edukacją zróżnicowaną ze względu na płeć, „Edukacja”, 2017, nr 3 (142), s. 20–36. <https://doi.org/10.24131/3724.170302>.

Kozieł H., Skąd się biorą incele?, „Plus Minus”, 2021. <https://www.rp.pl/Plus-Minus/308139986-Skad-sie-biora-incele.html>.

Kral P., Janoskova K., Podhorska I., Pera A., Neguriță O., The Automatability of Male and Female Jobs: Technological Unemployment, Skill Shift, and Precarious Work, „Journal of Research in Gender Studies”, 2019, nr 9 (1), s. 146–172. <https://doi.org/10.22381/JRGS9120197>.

Krkovic K., Greiff S., Kupiainen S., Vainikainen M.-P., Hautamäki J., Teacher Evaluation of Student Ability: What Roles Do Teacher Gender, Student Gender, and Their Interaction Play?, „Educational Research”, 2014, nr 56 (2), s. 244–257. <https://doi.org/10.1080/00131881.2014.898909>.

Kunovich Sh., Occupational Diversity in Polish Politics, 1991–2011, „International Journal of Sociology”, 2017, nr 48 (1), s. 60–75. <https://doi.org/10.1080/00207659.2018.1414503>.

Laoire C.N., A Matter of Life and Death? Men, Masculinities and Staying ‘Behind’ in Rural Ireland, „Sociologia Ruralis”, 2008, nr 41 (2), s. 220–236. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00179>.

Lelonek-Kuleta B. et al., e-Games: gry hazardowe i P2W, dane epidemiologiczne, analiza ryzyka uzależnienia, profile graczy. Badania wielonarodowe, Lublin 2019. https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=9904730.

Leslie L.M., Manchester C.F., Dahm P.C., Why and When Does the Gender Gap Reverse? Diversity Goals and the Pay Premium for High Potential Women, „Academy of Management Journal”, 2017, nr 60, s. 402–432. <https://doi.org/10.5465/amj.2015.0195>.

Lundberg Sh.J., Father Absence and the Educational Gender Gap, „IZA Discussion Paper”, 2017, nr 10814. <https://ssrn.com/abstract=2979961>.

Magda I., Tyrowicz J., van der Velde L. Nierówności płacowe kobiet i mężczyzn. Pomiar, trendy, wyjaśnienia, Instytut Badań Strukturalnych, 2015. https://ibs.org.pl/app/uploads/2016/05/IBS_Nierownosc_Placowa_raport.pdf.

Makaruk K., Włodarczyk J., Michalski P., Kontakt dzieci i młodzieży z pornografią, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa, 2017. https://fdds.pl/_Resources/Persistent/3/5/5/e/355e-459a03b5594c09237eec041d8ae7cfbf5ffc/Makaruk_K_Wlo

darczyk_J_Michalski_P_2017_Kontakt_dzieci_i_mlodziezy_z_pornografia.pd.

McGrath K., Sinclair M., More Male Primary-School Teachers? Social Benefits for Boys and Girls, „Gender and Education”, 2013, nr 25 (5), s. 531–547. <https://doi.org/10.1080/09540253.2013.796342>.

Medicover, Profilaktyka zdrowotna Polaków, 2020. <http://biuro-prasowe.medicover.pl/83720-wspolczesny-mezczyzna-a-zdrowie-wyniki-raportu-profilaktyka-zdrowotna-polakow>.

Miettinen A., Rotkirch A., Szalma I., Donno A., Tanturri M.-L., Increasing Childlessness in Europe: Time Trends and Country Differences. „Families And Societies Working Paper Series”, 2015, nr 33. <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2015/03/WP33MiettinenEtAl2015.pdf>.

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, obszarów wiejskich i rybactwa w Polsce, Warszawa 2019. <https://www.gov.pl/attachment/3a8239b5-1776-4e7e-9ca5-5db953184d7d>.

MRPiPS, Wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – Edycja 2019. <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019>.

Muro M., Maxim R., Whiton J., Automation and Artificial Inteligen- ce. How machines are affecting people and places, Metropolitan Policy Programme at Brookings, 2019. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/01/2019.01_BrookingsMetro_Automation-AI_Report_Muro-Maxim-Whiton-FINAL-version.pdf.

National Literacy Trust, Using the power of football to transform children’s futures, 2018. <https://medium.com/national-literacy-trust/using-the-power-of-football-to-transform-childrens-futures-7f4e56f05316>.

National Literacy Trust, Sport and literacy. <https://literacytrust.org.uk/programmes/sport-and-literacy/>.

OECD, Ageing and Employment Policies – Statistics on average effective age of retirement, 2019. <https://www.oecd.org/els/emp/average-effective-age-of-retirement.htm>.

OECD, Distribution of teachers by age and gender. https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=EAG_PERS_SHARE_AGE&lang=en.

OECD, GPS Education. <https://gpseducation.oecd.org/IndicatorExplorer>.

OECD, Net replacement rate for average wage. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PAG>.

OECD, Pensions at a Glance 2015, Age of labour market entry in selected OECD countries, 2015. https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/pensions-at-a-glance-2015/age-of-labour-market-entry-in-selected-oecd-countries-2013_pension_glance-2015-graph28-en.

OECD, PISA 2018, Annex B1, Results for countries and economies. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/79c489df-en.pdf?expires=1599261600&id=id&accname=guest&checksum=0A9F5E3FA9463A2C1A9A1F08CF62E1C5>.

OECD, Intergenerational mobility in education (age 25-44). https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EAG_MOB#.

OECD, Reporting tables, PISA for Development 2015. https://www.oecd.org/pisa/pisa-for-development/database/PISA_D_school_based_assessment_Report_Tables_FINAL.xlsx.

Olejak K., Koedukacyjne klasy w szkołach to błąd, „Pressje”, nr 57, 2020. <https://klubjagiellonski.pl/2020/12/28/koedukacyjne-klasy-w-szkolach-do-blad/>.

Osiewalska B., Wykształcenie par a (bez)dzielnictwo w Polsce, „Studia Demograficzne”, 2017, nr 2 (172), s. 71–96. <https://doi.org/10.33119/SD.2017.2.2>.

Pacewicz K., Młodzi mężczyźni są prawicowi i samotni, a młode kobiety liberalne i w związkach. <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,24700696,młodzi-wypisali-sie-z-politycznej-wojny-starszych-maja.html>.

Pahlke E., Hyde J.S., Allison C.M., The Effects of Single-Sex Compared with Coeducational Schooling on Students' Performance and Attitudes: A Meta-Analysis, „Psychological Bulletin”, 2014, nr 140 (4), s. 1042–1072. <https://doi.org/10.1037/a0035740>.

Paradysz J., „Badanie małżeństwa i dzietności kobiet w narodowych spisach powszechnych, [w:] Strzelecki Z., Toczyński T. (red.), „Spisy ludności Rzeczypospolitej Polskiej 1921–2002. Wybór pism demografów”, Polskie Towarzystwo Demograficzne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2002, s. 726–735, za: <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/58-maestwo-i-rodzina/674-fenomen-dobrowolnej-bezdzielnosci-we-wspolczesnych-wysoko-rozwinietych-spoleczenstwach.html>.

PARP, Analiza luki zatrudnienia oraz wynagrodzeń kobiet i mężczyzn, 2020. https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/Raport-Analiza-luki-zatrudnienia-oraz-wynagrodzenia_8_05_2020_2.pdf.

PARPA, Statystyki. <http://www.parpa.pl/index.php/33-analizy-badania-raporty/132-statystyki>.

Paredes V., A Teacher like Me or a Student like Me? Role Model versus Teacher Bias Effect, „Economics of Education Review”, 2014, nr 39, s. 38–49. <https://doi.org/10.1016/j.econedu-rev.2013.12.001>.

Park H., Behrman J.R., Choi J., Causal Effects of Single-Sex Schools on College Entrance Exams and College Attendance: Random Assignment in Seoul High Schools, „Demography”, 2013, nr 50 (2), s. 447–469. <https://doi.org/10.1007/s13524-012-0157-1>.

Persson, M., Education and Political Participation, „British Journal of Political Science”, 2013, nr 45 (3), s. 689–703. <https://doi.org/10.1017/s0007123413000409>.

PIE, Nadmierna śmiertelność w Polsce w 2020 r., „Working Paper”, 2021, nr 1. https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2018/07/PIE-WP_1-2021.pdf.

Piekutowski J., Ratujmy inceli. Przed ich własną ideologią, „Nowa Konfederacja”, 2021. <https://nowakonfederacja.pl/ratujmy-inceli-przed-ich-wlasna-ideologia/>.

Pilitowski B., Kociołowicz-Wiśniewska B., Skąd się biorą sędziowie vol. 2, 2019. https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/FCWP_Skad_biora_sie_sedziowie_vol_2.pdf.

Policja, Utonięcia. <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/utoniecia/184966,Utoniecia-2019.html>.

Policja, Wypadki drogowe, sprawozdania roczne 2018 i 2019. <https://statystyka.policja.pl/st/ruch-drogowy/76562,wypadki-drogowe-raporty-roczne.html>.

Policja, Zabójstwo. <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/zabojstwo/64003,Zabojstwo.html>.

Policja, Zamachy samobójcze od 2017 roku. <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html>.

Pouliakas K., Determinants of Automation Risk in the EU Labour Market: A Skills-Needs Approach, „IZA Discussion Paper”, 2018, nr 11829. <https://ssrn.com/abstract=3253487>.

Psacharopoulos G., Patrinos H.A., Returns to investment in education: a decennial review of the global literature, „Education Economics”, 2018, nr 26 (5), s. 445–458. <https://doi.org/10.1080/09645292.2018.1484426>.

Puls Biznesu, Kobiety zdominowały egzaminy na aplikacje prawnicze, 2020. <https://www.pb.pl/kobiety-zdominowaly-egzaminy-na-aplikacje-prawnicze-983739>.

PZH-NIZP, Sytuacja zdrowotna ludności Polski i jej uwarunkowania, Warszawa 2018, <https://www.pzh.gov.pl/najnowszy-raport-nizp-pzh-sytuacja-zdrowotna-ludnosci-polski-i-jej-uwarunkowania/>.

RAD-ON, Kadra uczelni. <https://radon.nauka.gov.pl/raporty/Kadra2019>.

Rodríguez-Pose A., The revenge of the places that don't matter (and what to do about it), „Cambridge Journal of Regions, Economy and Society”, 2018, nr 11 (1), s. 189–209. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>.

RPO, Z ojcami o ich prawach – spotkanie RPO w sprawie nowelizacji Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/z-ojcami-o-ich-prawach-spotkanie-rpo-w-sprawie-nowelizacji-kodeksu-rodzinnego-i-opiekunczego>.

Schneider A., Ingram H., Framing the target in policy formulation: the importance of social constructions, [w:] Howlett M., Mukherjee I. (red.), „Handbook of Policy Formulation”, Edward Elgar Publishing 2019, s. 320–336.

Senat, Druk nr 776, 27 marca 2018 r. <https://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/senatdruki/9344/druk/776.pdf>.

Senat, Z prac komisji senackich, 27 maja 2014 r. <https://www.senat.gov.pl/diariusz/posiedzenia-komisji/art,6901,27-maja-2014-r-.html>.

Sobczak K., Kobiety dominują w sądach, ale na niższych szczeblach, 2015. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/kobiety-dominuja-w-sadach-ale-na-nizszych-szczeblach,180308.html>.

Stańczak J., Stelmach K., Urbanowicz M., Małżeństwa oraz dzietność w Polsce, 2016. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/malzenstwa-i-dzietnosc-w-polsce,23,1.html>.

Swensen I., Lindo J.M., Regmi K., Stable Income, Stable Family, „National Bureau of Economic Research Working Paper Series”, 2020, nr 27753. <https://doi.org/10.3386/w27753>.

Syrda, J., Spousal Relative Income and Male Psychological Distress, „Personality and Social Psychology Bulletin”, 2020, nr 46 (6), s. 976–992. <https://doi.org/10.1177/0146167219883611>.

Szukalski P., Migrujące młode kobiety: przyczynek do badań nad przyczynami lokalnej depopulacji w Polsce, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny”, 2020, nr 4. <https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/32281/2020-04-Feminizacja.pdf>.

Szukalski P., Późne ojcostwo we współczesnej Polsce, zob. „Demografia i Gerontologia Społeczna. Biuletyn Informacyjny”, 2015, nr 12. <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/16383/2015-12%20P%C3%B3%C5%Bane%20ojcostwo.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Szymaniak M., W małych miastach lepiej nie chorować, Klub Jagielloński, 2021. <https://klubjagiellonski.pl/2021/07/27/w-malych-miastach-lepiej-nie-chorowac-reportaz>.

Śliwicki, D., Szacunki luki płacowej w Polsce w ujęciu regionalnym, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr 4 (88). http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.hdl_11320_6238.

Terrier, C., Boys Lag Behind: How Teachers' Gender Biases Affect Student Achievement, 2016, „SSRN Scholarly Paper”, ID 2868309. Rochester, NY: Social Science Research Network. <https://papers.ssrn.com/abstract=2868309>.

Trybunał Konstytucyjny, Orzeczenie z dnia 3 marca 1987 r. P 2/87. <https://prawo.money.pl/orzecznictwo/trybunal-konstytucyjny/orzeczenie;z;dnia;1987-03-03,p,2,87,16,orzeczenie.html>.

Ulfik-Jaworska I., Wiechetek M., Zagrożenie uzależnieniem od seksu internetowego–wybrane uwarunkowania psychospołeczne, Lublin 2016. https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=6362336.

UNECE, Share of women among judges. <https://w3.unece.org/PXWeb/en/DataMap?IndicatorCode=32>.

Uniwersytet Warszawski, Zarządzenie nr 194 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 27 sierpnia 2020 r. w sprawie „Planu równości płci dla Uniwersytetu Warszawskiego oraz planu działań równościowych na lata 2020-2023”, <https://monitor.uw.edu.pl/Lists/Uchway/Attachments/5574/M.2020.371.Zarz.194.pdf>.

Urbaniak K., Parytety i kwoty wyborcze a Konstytucja RP, „Przegląd Politologiczny”, 2011, nr 2. <https://doi.org/10.14746/pp.2011.16.2.7>.

van Hek M., Buchmann C., Kraaykamp G., Educational Systems and Gender Differences in Reading: A Comparative Multilevel Analysis, „European Sociological Review”, 2019, nr 35 (2), s. 169–186. <https://doi.org/10.1093/esr/jcy054>.

Vignoli D., Matysiak A., Styrac M., Tocchioni V., The Positive Impact of Women's Employment on Divorce: Context, Selection, or Anticipation?, „Demographic Research”, 2018, nr 38 (37), s. 1059–1110. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2018.38.37>.

Wallerstein, J.S., The Long-Term Effects of Divorce on Children: A Review. "Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry", 1991, nr 30 (3), s. 349–360. <https://doi.org/10.1097/00004583-199105000-00001>.

Wieczorek Ł., Dąbrowska K., Czynniki ryzyka rozwoju zaburzeń hazardowych wśród graczy w gry komputerowe online i offline (w tym gry typu Pay2Win), Warszawa 2021, https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=11319175.

Wieczorkiewicz P., Jak zdradziłam sprawę feministyczną i przesłałam na stronę inceli, „Krytyka Polityczna”, 2021. <https://krytykapolityczna.pl/kraj/incele-i-przegrywi-cierpia-patrycja-wieczorkiewicz/>.

Wilińska M., Grzenda W., Perek-Białas J., Grandmothers and Non-grandmothers in the Polish Labor Market: The Role of Family Issues, „Journal of Family Issues”, 2019, nr 40 (12), s. 1677–1704. doi:10.1177/0192513X19842243.

Williams W.M., Ceci S.J., National Hiring Experiments Reveal 2:1 Faculty Preference for Women on STEM Tenure Track, „Proceedings of the National Academy of Sciences”, 2015. <https://doi.org/10.1073/pnas.1418878112>.

Włodarczyk, J., Być tatą. Wyniki badania polskich ojców, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, 2014, nr 13 (3). <https://dziekokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/12>.

World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2020, 2019. <https://www.weforum.org/reports/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality>.

Younger M., Warrington M., Raising Boys' Achievement" Department for Education and Skills, „Department for Education and Skills Research Report”, 2005, nr 636. <https://dera.ioe.ac.uk/5400/1/RR636.pdf>.

Zachorowska-Mazurkiewicz A., Podział pracy odpłatnej i nieodpłatnej między kobiety a mężczyzn: teoria, stan i perspekty-

wy, „Kobieta i Biznes / Women and Business”, 2020, nr 1–4, s. 2–9. https://ssl-kolegia.sgh.waw.pl/pl/KGS/publikacje/Documents/Podzial_pracy_odplatnej_i_nieodplatnej_miedzy_kobiet_a_m%C4%99%C5%Bcczyzn.pdf.

Zalewska H., Wybrane zagadnienia i dane statystyczne opisujące problem wieku emerytalnego, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, 2017. https://www.zus.pl/documents/10182/1853824/Ubezpieczenia+spo%C5%82eczne+nr+1_2018_TOM+I_Zalewska_4.pdf/e26b721c-8e10-6430-4245-c77dbed768cb.

Zasacka Z., Czytelnictwo dzieci i młodzieży, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014. http://eduentuzjasci.pl/images/stories/publikacje/Czytelnictwo_dzieci_i_mlodziezy.pdf.

Zhou, X. D., Wang X. L., Li L., Hesketh T., The Very High Sex Ratio in Rural China: Impact on the Psychosocial Wellbeing of Unmarried Men. “Social Science & Medicine” 2011, nr 73 (9), s. 1422–1427. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.07.033>.

Zieliński R., Za dużo kobiet w sądach rodzinnych? Bezstronność zagrożona, „Dziennik.pl”, 2013. <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/424619,parytet-w-orzecznictwie-czyli-niech-sadza-nas-oni.html>.

Zimbardo, P.G., Coulombe N., Man, Interrupted: Why Young Men Are Struggling and What We Can Do about It, Newbiryport 2016.

ZUS, Emerytura i renty przyznane w 2019 r., Warszawa 2020. <https://www.zus.pl/documents/10182/39573/Emerytura+i+renty+przyznane+w+2019+r..pdf/91967ac8-5324-95c8-1558-ae0b63587850>.

ZUS, Struktura wysokości świadczeń wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2020 roku, Warszawa 2020, <https://www.zus.pl/documents/10182/39637/Struktura+wysoko%C5%9Bci+%C5%9Bwiadcze%C5%84+wyp%C5%82acanych+przez+ZUS+po+waloryzacji+w+marcu+2020+r.pdf/3df-99481-587f-8efe-8f1f-a77871e4f8c8>

**Klub
Jagielloński**

Klub Jagielloński to niepartyjne stowarzyszenie łączące społeczników, ekspertów, publicystów i naukowców młodego pokolenia działających wspólnie na rzecz dobra wspólnego. Pracujemy na rzecz sprawnego państwa i podmiotowości obywateli.

Eksperci i współpracownicy Klubu Jagiellońskiego przygotowują opinie, analizy i eseje, które przeczytać można na www.klubjagiellonski.pl i w internetowym czasopiśmie idei „Pressje”. Znaleźć można tam komentarze dotyczące bieżących wydarzeń, ale też tematów, na które brak miejsca w głównym nurcie debaty.

Jeżeli spodobał Ci się niniejszy raport, dołącz do grona darczyńców Klubu Jagiellońskiego!

Możliwości wsparcia:

- bezpośrednia wpłata na konto Klubu Jagiellońskiego:
47 1020 2892 0000 5102 0582 9454 (PKO BP S.A.) tytułem:
„Darowizna na cele statutowe”
- wpłata w formie darowizny przez stronę www.klubjagiellonski.pl/wesprzyj-nas-za-pomocą:
 - przelewu ze strony banku
 - karty płatniczej
 - aplikacji BLIK
 - portfela elektronicznego
- przekazanie 1% podatku na rzecz Klubu Jagiellońskiego – nr KRS 0000128315

Dziękujemy za Twoje wsparcie!

Zasady współpracy

Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego podejmuje współpracę z podmiotami zewnętrznymi w zakresie rzetelnego opracowania zagadnień wskazanych przez instytucje publiczne oraz przedsiębiorców. Podejmowane przez nas działania badawcze oraz tworzone ekspertyzy opierają się na pracy kolegialnej. Łączymy doświadczenia przedstawicieli nauki, administracji oraz biznesu.

Jednocześnie informujemy, że wszelkie działania we współpracy z podmiotami zewnętrznymi muszą być zgodne z „5 zasadami niezależności eksperckiej Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego”:

Misyjność

Klub Jagielloński, w tym Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego, prowadzi działalność na rzecz zmiany prawa poprzez uczestnictwo w konsultacjach publicznych, udział w posiedzeniach komisji Sejmu i Senatu, kierowanie petycji do organów władzy publicznej oraz udział w innych formach konsultowania rozwiązań prawnych organizowanych przez instytucje publiczne, polityków i organizacje obywatelskie. Działalność ta ma charakter misyjny, jest prowadzona zgodnie z zasadą prymatu dobra wspólnego i finansowana ze środków własnych stowarzyszenia. Zdecydowana większość publikowanych przez nas materiałów ma charakter misyjny. Każdorazowo, jeżeli materiał powstał we współpracy z partnerem zewnętrznym lub został sfinansowany ze środków innych niż środki własne Klubu Jagiellońskiego, jest to wyraźnie zaznaczone w jego treści.

Niezależność

Warunkiem podjęcia współpracy doradczej z podmiotami rynkowymi jest zagwarantowana w umowie pomiędzy stronami niezależność badawcza. Nie dopuszczamy sytuacji, w której publikujemy materiał lub opracowujemy analizę pod tezy opracowane „na zewnątrz”.

Przejrzystość

Warunkiem podjęcia współpracy doradczej z podmiotami rynkowymi jest zagwarantowanie w umowie pomiędzy stronami pełnej transparentności zasad współpracy. Opracowany we współpracy z zewnętrznym partnerem materiał oznaczony jest na stronie tytułowej nazwą i logo partnera. Informacja o partnerstwie zawarta jest również w ewentualnych materiałach dla mediów.

Samoograniczenie

Podjęcie przez stowarzyszenie lub należącą do niego spółkę współpracy z podmiotami rynkowymi w zakresie opracowania analiz, ekspertyz, raportów czy projektów aktów prawnych wyklucza dalsze zaangażowanie Klubu Jagiellońskiego w proces stanowienia prawa w obszarze bezpośrednio związanym z tematem współpracy na co najmniej 12 miesięcy od publikacji materiału powstałego w partnerstwie. Eksperci CAKJ, którzy uczestniczą w procesie stanowienia prawa, a za pośrednictwem CA lub indywidualnie wykonywali zlecenia na zamówienie podmiotów rynkowych, zobowiązani są do uprzedniego, każdorazowego i publicznego przedstawienia tej informacji (np. w stanowisku wysyłanym w ramach konsultacji publicznych lub w informacji do władz odpowiedzialnej komisji parlamentarnej).

Odpowiedzialność

W ramach współpracy z partnerami rynkowymi CAKJ nie pośredniczy w kontaktach pomiędzy ich przedstawicielami a politykami i urzędnikami. Do udziału w spotkaniach promocyjnych i dyskusyjnych wokół materiałów powstałych w partnerstwie z podmiotami rynkowymi, a zawierających rekomendacje legislacyjne, CAKJ nie zaprasza imiennie zawodowych polityków ani urzędników. Klub Jagielloński, w ramach działalności statutowej, organizuje różnego rodzaju debaty, spotkania i seminaria z udziałem przedstawicieli różnych obszarów życia publicznego, w tym osób ze świata biznesu i polityki. Spotkania tego rodzaju, gdy dotyczą zagadnień regulacyjnych i pokrewnych, zawsze mają charakter misyjny i finansowane są wyłącznie ze środków własnych stowarzyszenia.

Dorobek publikacyjny

Zielony konserwatyzm. Wyzwania i rekomendacje w 10 kluczowych obszarach

Formułując własne postulaty, prawica nie musi, a nawet nie powinna oglądać się na lewicę. Powinniśmy bazować na własnych fundamentach aksjologicznych i samodzielnie przepracować temat, proponując autorski wkład do globalnej dyskusji o sposobie zarządzania naszymi zasobami.

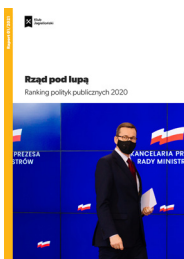
Starość po polsku. Propozycja reformy systemu opieki nad osobami starszymi

Słabość systemu opieki senioralnej wyrasta na jedno z najważniejszych wyzwań na trzecią dekadę XXI wieku. W raporcie prezentujemy swoistą mapę drogową dla decydentów odpowiedzialnych za kształtowanie polityki w zakresie opieki senioralnej.

Jak wydamy ponad 100 miliardów? Ocena projektu Krajowego Planu Odbudowy

W raporcie „Jak wydamy ponad 100 miliardów? Ocena projektu Krajowego Planu Odbudowy” eksperci CAKJ przygotowali ewaluację projektu, ale także zaproponowali dodatkowe reformy, które mogą być dla politycznych decydentów cenną inspiracją do korekty przedstawionego dokumentu.

Rząd pod lupą. Ranking polityk publicznych 2020

Reakcja rządu na wybuch epidemii była szybka i zdecydowana, a do tego ciesząca się dużym zaufaniem społecznym. Niestety, późniejsze działania, a przede wszystkim przygotowania do II fali pandemii, obnażyły wszystkie słabości polskiego państwa.

Pracować po republikańsku. Marzenie o państwie jako dobrym pracodawcy

Administrację publiczną cechuje przekonanie o niskiej legitymizacji własnego istnienia i własna odmiana folwarcznych stosunków międzyludzkich w pracy. Skutkuje to przyjmowaniem postaw asekuranckich, niską innowacyjnością działań, kompleksem niższości wobec „rynku”.

Nierealne oczekiwania. Bilans i perspektywy stosunków polsko-chińskich

W ostatniej dekadzie Polska osiągnęła niespotykany wcześniej poziom relacji politycznych z Chinami. Nie pomogło to jednak ani w otwarciu chińskiego rynku na import znan Włsy, ani w sprowadzeniu dużych chińskich inwestycji.

Po dywersyfikacji. Polski rynek gazu – historia i postulaty zmian

Zakończenie wieloletniej umowy gazowej z Gazpromem oraz kluczowych inwestycji dywersyfikacyjnych zamknie pewną epokę na polskim rynku gazu i stworzy zupełnie nowe uwarunkowania wymagające na nowo zdefiniowania kluczowych wyzwań i odpowiedzi na nie.

Fikcja jawności. Działalność lobbingowa w Sejmie RP w latach 2006-2019

Analiza ustawy o działalności lobbingowej w procesie stanowienia prawa prowadzi do wniosku, że mamy do czynienia jedynie z pozorną regulacją.

Przez Bałkany do Brukseli? Przyszłość Partnerstwa Wschodniego

Polska powinna zbudować na poziomie europejskim narrację tożsamościową opartą na odwołaniach do historii i kultury, która pokazywałaby wspólną przestrzeń bałkańsko-czarnomorską będącą integralną częścią Europy.

Konfrontacja czy kompromis? Scenariusze decyzji dot. wyborów prezydenckich w cieniu pandemii COVID-19

Z analizy wynika, że negocjacje konstytucyjne są dziś faktycznie propozycją kompromisową. Zarówno rządzący, jak i opozycja ustępują w nim ze swoich przeciwstawnych pozycji pierwszej preferencji i decydują się na współpracę w scenariuszu – obustronnie – drugiego wyboru.

Podatkowy labirynt. Wyzwania polskiego systemu danin publicznych

Arbitraż w podatkach dochodowych i brak sterowności systemu – głównie dlatego polskie podatki są postrzegane jako niesprawiedliwe. Niestety, bez dostępu do danych Ministerstwa Finansów nie da się odpowiedzieć na pytanie, jak powinna wyglądać struktura podatkowa w Polsce.

Uciekające metropolie. Ranking 100 największych polskich miast

Statystyki potwierdzają hipotezę o zwiększającym się dystansie rozwojowym pomiędzy największymi metropoliami a mniejszymi miastami. Nie istnieje już w Polsce podział na biedny wschód i bogaty zachód. Czynnikiem różnicującym stało się posiadanie w regionie dużej metropolii.

Zmierzch dyplomacji? Polityka zagraniczna w dobie cyfrowej rewolucji

Nowe narzędzie czy nowa jakość? Autor, uznany analityk stosunków międzynarodowych, zastanawia się, czy wpływ cyfrowej rewolucji na politykę zagraniczną ogranicza się do wyposażenia dyplomatów w nowe narzędzia, czy też fundamentalnie przeobraża środowisko ich pracy.

AlgoPolska. Zautomatyzowane podejmowanie decyzji w służbie społeczeństwu

Budując zaufanie do technologii, musimy zachować dbałość o interes społeczny w jej wdrażaniu. W raporcie "AlgoPolska" autorzy z Fundacji Centrum Cyfrowe i Klubu Jagiellońskiego wskazują, że aby Polska dokonała technologicznego skoku, potrzebujemy realnej debaty, modelu regulacji algorytmów, audytów i wyjaśnialności takich systemów, nowych rozwiązań w kwestii zarządzania danymi oraz powszechnej edukacji.

Kto powinien dbać o nasze konta? Polska wobec europejskiej unii bankowej

Niniejszy raport stanowi próbę rozszerzenia dyskusji wokół integracji gospodarczej w Unii Europejskiej, która w Polsce ograniczana jest do zagadnień związanych ze wspólną walutą. Autor analizuje argumenty „za” i „przeciw” obecności Polski w europejskiej unii bankowej.

Dostateczna zmiana. Ranking polityk publicznych 2015-2019

Wiarygodność, determinacja i suwerenność intelektualna, ale z drugiej strony antyinstytucjonalizm, lekceważenie procedur oraz niska kultura dialogu. Podsumowując dorobek Zjednoczonej Prawicy w poszczególnych dziedzinach polityki publicznej, zdecydowaliśmy się wystawić tróję.

Kierunek Bałkany! Znaczenie i potencjał współpracy Polski z państwami Bałkanów Zachodnich

Polska ma potencjał, aby stać się istotnym podmiotem na Bałkanach Zachodnich. Dobrą podstawą tego procesu jest bezprecedensowy wzrost aktywności polskiej dyplomacji na Bałkanach Zachodnich w ostatnich latach.

Deglomeracja czy degradacja? Potencjał rozwoju średnich miast w Polsce

Jeśli poważnie traktujemy hasła o równoważeniu rozwoju kraju, potrzebujemy większej liczby biegunów wzrostu postaci ośrodków subregionalnych. Miasta pozbawione przywilejów „wojewódzkich” nie tylko nie mają równego dostępu do środków i inwestycji, ale tracą również kapitał ludzki.

W stronę Lewiatana? O naruszeniach zasady subsydiarności w Unii Europejskiej

Parlamenty narodowe w niewielkim stopniu przyczyniają się do niwelowania deficytu demokratycznego UE. Zamiast tego pełnią funkcję legitymizującą dla ekspansji kompetencyjnej i rozwoju systemu regulacyjnego w UE. Przedstawiamy kolejny raport CAKJ autorstwa prof. Tomasza Grosse.

Nowa współzależność. Perspektywy rozwoju polsko-niemieckiej współpracy gospodarczej

W najbliższych latach Polska i Niemcy staną przed wyzwaniem wypracowania nowego modelu rozwojowego. Eksperti Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego, Ośrodka Studiów Wschodnich oraz Polskiego Instytutu Ekonomicznego analizują potencjalne pola współpracy oraz największe bariery.

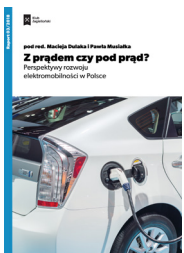
Rząd pod lupą. Ranking polityk publicznych 2018

Fragmentaryczność reform, odwlekanie działań, bierność w wielu obszarach – to wątki przewijające się w licznych rozdziałach syntezy. Rzut oka na wystawione rządowi cenzurki nie nastroja optymistycznie: jakość rządzenia pozostaje w Polsce niska.

Lekarstwo dla uniwersytetu. Kolegia jako sposób na decentralizację polskich uczelni

W raporcie poddajemy pod rozwagę propozycję zmiany struktury uczelni, zakładającą wprowadzenie instytucji tzw. kolegiów, które mogą stać się potrzebnym, skutecznym forum wewnętrznej współpracy, niezbędnej dla spożytkowania energii obecnej na polskich uczelniach.

Z prądem czy pod prąd? Perspektywy rozwoju elektromobilności w Polsce

Raport pokazuje przyczyny i dynamikę rozwoju elektromobilności w poszczególnych segmentach motoryzacji. Publikacja nie ogranicza się jedynie do diagnozy, ale przedstawia rekomendacje, będące propozycją korekty rządowej strategii rozwoju elektromobilności.

Polska średnich miast. Założenia i koncepcja aglomeracji w Polsce

„Prawdziwe życie toczy się gdzieś indziej” – w tym zdaniu możemy zamknąć doświadczenie „Polski średnich miast”. Jako Klub Jagielloński sprzeciwiamy się rozwojowi naszego państwa ograniczonemu do kilku największych metropolii. Dlatego prezentujemy kompleksowy program aglomeracji.

**Kontakt w sprawie
współpracy:**

Paweł Musiałek
Dyrektor CAKJ,
członek zarządu Klubu Jagiellońskiego

tel: 792 302 130
pawel.musialek@klubjagiellonski.pl

www.klubjagiellonski.pl

